
Uluslararası Af Örgütü

Türkiye

Kadınlara yönelik gözaltında cinsel şiddete son!

Şubat 2003
AI Index: EUR 44/006/2003

INTERNATIONAL SECRETARIAT, 1 EASTON STREET, LONDON WC1X 0DW, UNITED KINGDOM

İçindekiler

Türkiye Kadınlara yönelik gözaltında cinsel şiddete son!

Bölüm 1: Giriş	1
Bölüm 2: Arka plan	3
Uluslararası hukuk	7
Gereken özen	7
“Namus” nedir?	8
Tecavüz nedir?	10
Bölüm 3: Bir işkence yöntemi olarak gözaltında cinsel şiddet ve tecavüz	12
Gözaltında cinsel şiddet.....	12
Bir işkence yöntemi olarak tecavüz.....	14
Bölüm 4: İnsanlık dışı ya da onur kırıcı muamele	16
Soyundurarak arama ve sorguda soyundurma	16
Bölüm 5: Ayrımcılık biçimleri	18
Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık	18
Etnik ayrımcılık	19
“Bekaret kontrolü”	23
Kadınlara yönelik cinsel şiddetin sonuçları.....	27
Bölüm 6: Kadınların adalete ulaşması	30
Cinsel şiddeti açıklamak ve polise bildirmek	30
Tıbbi kanıt toplamak.....	33
Geciken ve yadsıyan adalet	35
Bölüm 7 : Sonuç	37
Bölüm 8 : Uluslararası Af Örgütü’nün tavsiyeleri	38

Türkiye

Gözaltındaki kadınlara yönelik cinsel şiddete son !

Polisler, gözaltında cinsel şiddete maruz kalmış kadınlar için çalışan insan hakları savunucusu Eren Keskin'e (ortada) "refakat" ediyorlar. İstanbul 2002 © Özel.

Bölüm 1: Giriş

Türkiye genelinde kadınlar hergün cinsel ve diğer fiziksel şiddetle karşı karşıya kalmaktadır. Geldikleri sosyal ve kültürel yapı itibarıyla her kesimden kadınlar güvenlik güçlerinin, tanıdıklarının, hiç tanımadıklarının ve eşleri de dahil aile bireylerinin tacizine, saldırısına ve tecavüzüne uğramaktadır. Çarpıtılmış ve çelişik bir anlamlandırma ile "namus" kavramı, cinsel saldırıya uğrayan kadınları susturmaya çalışmak amacıyla kullanılabilir. Sonuç

olarak, cinsel şiddet artmakta ve suçlular cezalandırılmadan eylemlerini sürdürmektedir. Kadına yönelik şiddet, nedenleri ve sonuçlarına dair Birleşmiş Milletler Özel Raportörü, BM İnsan Hakları Komisyonu'na sunduğu 1997 yılı raporunda şunları söylemiştir:

“Kadınlara yönelik şiddetin açık bir göstergesi olarak, tecavüz ve cinsel tacizi de içeren cinsel şiddet evrenseldir; devlet sınırlarını ve kültürleri aşmakta, bütün ülkelerde ve bütün kültürlerde kadınlara karşı aşağılama ve terör silahı olarak kullanılmaktadır. Kadınlara yönelik şiddetin bütün biçimleri, cinselliklerini şiddet, korku ve sindirme yoluyla kontrol altına alarak kadınlara boyun eğdirmenin yöntemleri olarak iş görmektedirler.”¹

Her ne kadar Türkiye'deki bütün kadınlar şiddet riski altında olsalar da, Uluslararası Af Örgütü, belirli ayrımcılık kalıpları nedeniyle devlet görevlilerinin şiddetine maruz kalma konusunda, özellikle güneydoğu bölgesinde yaşayanlar olmak üzere Kürt kadınların ve hükümet ya da ordu için kabul edilemez siyasi görüşlere sahip kadınların daha yüksek bir risk altında olduğundan kaygı duymaktadır. Böyle bir şiddet, uluslararası güvencelere de bağlanmış olan işkence görmeme, insanlık dışı ve onur kırıcı muameleye maruz kalmama hakkının ihlalidir. Yaşadıklarını anlatmaya cesaret eden kadınlar adalet elde etmekte son derece zorluk çekmekte ve hem devlet, hem de toplum tarafından susturulmaktadır.

Son 12 ay içinde Türkiye, işkencenin ortadan kaldırılması amacıyla yapıldığı belirtilen yasal reformlar gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte, Uluslararası Af Örgütü'nün “İşkence ve kötü muamelenin sistematik ve yaygın kullanımı hala devam ediyor” başlıklı son raporunda da belgelendiği gibi², başta polis merkezlerindeki Terörle Mücadele birimleri ile güneydoğu bölgesinde olmak üzere, işkence hala sistematik biçimde kullanılmaktadır. Üstelik, bu raporda yer alan son vakalar, işkencecilerin tekniklerini değiştirdiklerini ve gözaltına alınan kadınlara cinsel şiddet uygulamaya devam ettiklerini göstermektedir. Türkiye'nin işkenceyi önleme ve yasaklama konusundaki uluslararası yükümlülüklerine uygun olarak sorumluluklarını yerine getirmesini sağlamak için, birlikte ve koordineli hareket edilmesi gerekmektedir. Bu raporda değinilen vakalara ek olarak Uluslararası Af Örgütü'nün araştırması, kadınların sorgu sırasında çırılçıplak soyulması uygulamasının, özgürlüklerinden mahrum bırakılmış kadınlara yönelik insanlık dışı ve onur kırıcı bir muamele olarak rutin bir şekilde sürdüğünü ortaya çıkarmaktadır. Uluslararası Af Örgütü, devlet görevlilerince kadınlara yönelik şiddet suçu işlendiğinde, aynı zamanda bu şiddete göz yumulduğuna dair açık bir mesajın gönderildiği ve bütün kadınları riske atan bir ayrımcılık kültürünün teşvik edildiği kaygısını taşımaktadır.

¹ UN Doc E/CN.4/1997/47, parag. 18, 16 Ocak 1997, *Özel Raportör'ün, Kadınlara yönelik şiddet, nedenleri ve sonuçlarına dair raporu.*

² AI Index: EUR 44/040/2002

Uluslararası Af Örgütü bu raporun yazımında, devlet görevlileri tarafından rutin bir şekilde erkeklere yönelik olarak yapılan cinsel işkenceyi gözardı etmemektedir. Uluslararası Af Örgütü, onlarca yıldır Türkiye’deki hapishaneler ve polis karakollarındaki erkeklere yönelik anal tecavüz uygulamalarını belgelemektedir. Uluslararası Af Örgütü’ne gelen son bilgiler, diğer cinsel şiddet yöntemleri devam etmekle birlikte şu an erkeklere yönelik cinsel şiddetin en yaygın biçiminin hayaların sıkılması olduğunu göstermektedir. Ne var ki, bu raporun konusu kadınlara karşı uygulanan cinsel şiddettir. Rapor, devlet aktörleri tarafından işlenen şiddet üzerinde odaklanmaktadır, ancak, devletin kadınları cinsel şiddetin diğer failerinden koruma sorumluluğunu da ele alacaktır. Yine rapor, devletin uyguladığı ayrımcılık kalıplarının şiddete nasıl katkıda bulunabildiğini ve kadınlara yönelik cinsel şiddetin sonuçlarını nasıl katmerleştirdiğini inceleyecektir. Keza, devletin tazminat sağlamadaki yetersizliğini de gözden geçirecektir.

Bu rapor, Uluslararası Af Örgütü’nün Haziran ve Eylül 2002’de Türkiye’ye yaptığı ziyaretleri de içeren araştırmalarına dayanmaktadır. Türkiye’de işkenceyle mücadele amacıyla olduğu bildirilen adımlar atılırken, Uluslararası Af Örgütü, kadınlara yönelik olarak devlet ve toplum tarafından uygulanan şiddeti besleyen mekanizmaların kalıcı biçimde ortadan kaldırılmasını sağlamak ve cinsel şiddete maruz kalmış kadınların korunma, tazminat ve telafi haklarını elde edecekleri mekanizmalara erişimlerini güvenceye almak için çaba göstermektedir. Uluslararası Af Örgütü bu raporu hazırlarken, bazıları açıkça konuşmakla birlikte, çoğu “namus”, devlet baskısı, ayrımcılık veya dışlanma korkusu nedeniyle cinsel şiddete karşı seslerini yükseltmekte zorlanan kadınlarla birlikte çalışmıştır. Bu raporda yer alan vakaların mağdurlarından bazılarının isimleri, kendi arzuları doğrultusunda açıklanmamıştır – tüm isimler Uluslararası Af Örgütü’nün bilgisi dahilindedir.

Bölüm 2: Arka plan

Türkiye, kadın haklarının geliştirilmesi ve korunmasında ümit verici bir erken başlangıç yaptı. Türkiyeli kadınlar 1930’da, Cumhuriyetin kurulmasından 7 yıl sonra ve Avrupalı hemcinslerinin bir çoğundan daha önce seçme hakkını elde etti. Son dönemde gerçekleşen önemli gelişmeler arasında, 1998 tarihli “Ailenin Korunması Hakkında Kanun” da bulunmaktadır. Bu yasanın çıkartılması, kadınların kendi aileleri ve toplulukları önündeki haklarının korunmasına yönelik önlemler için çabalayan kadın hakları savunucularının onyıllardır ısrarla ve bıkmıp usanmadan yaptıkları lobi çalışması sayesinde başarılmıştır. Yasa, şiddet kullanan erkeklerin evlerine yaklaşmalarını yasaklayan adli hükümler içermekte ve artık erkeği “ailenin reisi” olarak tanımlamamaktadır. Ne var ki, tüm bu önemli gelişmelere rağmen Uluslararası Af Örgütü, Türk hükümetinin kadınların haklarını korumak, saygı göstermek ve uygulamaya geçirmek konusundaki yükümlülüklerini hala tam olarak yerine getirmemiş olmasından kaygı duymaktadır.

Tüm dünyadaki kadınlar gibi Türkiye'deki kadınlar da şiddete uğrama riski altındadırlar. Bu kadınların büyük çoğunluğu saldırı, dayak ve aşağılanma gibi fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalmaktadır. Kendi ya da eşlerinin aile bireylerinden bu tip tacizler gördüğünü bildiren çok sayıda kadın olmakla birlikte, kadınların çoğu bu tür şiddeti kendi eşlerinden görmektedir. Yine şiddet gören kadınların çoğunluğu bunun ya sık sık ya da sürekli olduğunu ifade etmektedir. Yapılan araştırmalarda, sağlık ve diğer uzmanların çoğu, aile içi şiddeti kadın ve erkek arasındaki özel bir mesele olarak gördüklerini açıklamakta ve kesinlikle müdahale etmeyeceklerini belirtmektedirler. Kocalarından dayak yediğini bildiren kadınların çoğunluğu, sonrasında cinsel ilişkiye girmeye zorlanmaktadır.³ Bir araştırma da, görüşülen kadınların yarısından fazlasının evlilik içi tecavüze uğradığı ortaya çıkmıştır.⁴ Evlilik içi cinsel şiddet oldukça yaygındır, ancak, evlilik içi tecavüzün halen Türk Ceza Yasası'nda suç sayılmaması örneğinde olduğu gibi, yasal olarak cezalandırılmamaktadır. Türkiye'de bazı kadınlar, kendi arzuları dışında evlenmeye zorlanmaktadır. Örneğin bir kadın, diğer nedenlerin yanı sıra, tecavüze uğradığından dolayı ya tecavüzcüsüyle ya da bir başkasıyla evlenmeye zorlanabilmektedir. Bir insan hakları savunucusu, Türk yasalarında yer alan, tecavüz eden bir erkeğin kurbanla evlenmesi durumunda cezasının tecil edilmesiyle ilgili koşulu alaycı bir biçimde, "Hollywood usulü mutlu son" olarak tanımlamıştır.

Cins ayrımcılığı oldukça yaygındır. Araştırmalar, kız çocuklara oranla erkek çocukların ilköğretimden sonra eğitime devam etme olasılığının daha fazla olduğunu⁵, ayrıca okul kitaplarının, erkeklere liderlik, kadınlara ise ev işleri rollerini biçen toplumsal cinsiyet kalıplarını pekiştirdiğini ortaya çıkarmaktadır.⁶ Kadınlar, kendi eşlerini seçememede olduğu gibi⁷ sosyal ayrımcılıkla; erkeklerin daha yüksek maaş alması ile tüm mülklerin % 92'sine ve GSMH'nın yaklaşık % 90'a sahip olmasında olduğu gibi ekonomik ayrımcılıkla; ve siyasette temsil eksikliğiyle karşı karşıyadırlar. Kasım 2002 seçim sonuçlarına göre mecliste 24 kadın (% 4,3) bulunacaktır.

³ Ör; Gölge, Z., Gökdoğan, M., Cantürk, G., Safran, N., Çöloğlu, S., Yavuz, M. *Domestic violence; the relationship between spouses. (Aile içi şiddet: eşler arasındaki ilişki)*, Adli Tıp Kongresi, 10-13 Mayıs, İstanbul, 2001; veya Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Türkiye'de Kadın 2001, 1994: Kadınların % 84'ü sözlü, % 79'u ise fiziksel şiddete maruz kalmaktadır.

⁴ % 35.6'sı bazen ve % 16.3'ü sık sık (İlkkaracan, P., *Exploring the context of women's sexuality in eastern Turkey. (Doğu Anadolu'da kadınların cinselliklerinin bağlamını inceleme)*, s. 229-244. İlkkaracan, P. (Haz.) Women and sexuality in Muslim societies (Müslüman Toplumlarında Kadın ve Cinsellik) kitabından. WWHR yayınları: İstanbul, 2000).

⁵ 1998 yılında, 21-24 yaş arasındaki erkeklerin % 14.7'si eğitime devam ederken, aynı yaş grubundaki kadınların ancak % 8.9'u hala eğitime devam etmekteydi; 16-20 yaşındaki erkeklerin % 31.6'sına oranla kadınların % 19.6'sı eğitime devam ediyordu; 6-15 yaş grubunda ise erkeklerin % 74'üne karşılık kızların % 62.6'sı eğitim görüyordu. (Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, HUNEE, 1998)

⁶ Üstündağ, N. (2001), *A review of the 1-3 grade school books in Turkey according to human rights and gender equality criteria (Türkiye'deki 1.-3. sınıf okul kitaplarının insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği kriterlerine göre incelenmesi)*, WWHR: İstanbul.

⁷ Ailelerin % 58.1'i, kadınların evleneceği eşi seçmişler, bununla birlikte bu vakaların % 81.9'unda kadınlar bunu onaylamışlardır. Vakaların % 5.8'inde kadının eşini aile dışından biri seçmiştir. (Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, Devlet İstatistik Enstitüsü, 1998)

Uluslararası kurumlar, kadınların içinde buldukları toplumda ayrımcılığa uğramaya devam etmesinin şiddet eylemlerine karşı onları sık sık korunmasız bıraktığını kabul etmektedir. BM Ekonomik ve Sosyal Konsey, cinsel şiddetin “yaygın olduğunu ve gelir, sınıf ve kültür farkı gözetmediğini,... kadına yönelik şiddetin toplumdaki eşitsiz statüden kaynaklandığını” kabul etmiştir.⁸

Uluslararası topluluk kadınlara eşit hak tanınmamasının, gözaltında ve evde şiddeti pekiştirdiğini kabul etmektedir. Her ne kadar **Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi**'nde (Kadın Hakları Sözleşmesi) – Türkiye tarafından 1985'te çekincelerle⁹ onaylanmıştır-, cinsiyet ilişkilerine dayalı şiddet konusu açık ve net bir şekilde düzenlenmemiş olsa da, Sözleşme'nin birçok ana hükmünün temelini bu konu oluşturmaktadır. Kadın Hakları Sözleşmesi'nin taraf devletlerce uygulanmasını izlemekten sorumlu bir uzman kurul olan Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 19 Sayılı Genel Tavsiye'sinde, bir kadına yönelik şiddetin onun uluslararası düzeyde tanınmış insan haklarının ihlali olacağı yinelenmiştir.¹⁰ 1995'te Pekin'de toplanan 4. Dünya Kadın Konferansı'nın Eylem Platformu'nda bu, açık bir şekilde şöyle ifade edilmiştir:

“kadınlara yönelik şiddet kadınların insan haklarını ve temel özgürlüklerini kullanmalarını hem bozmakta, hem de zayıflatmakta ya da değersiz hale getirmektedir. Kadınlara yönelik şiddet meselesinde bu hak ve özgürlüklerin korunması ve yaygınlaştırılmasında uzun süreli bir başarısızlık, bütün Devletlerin ele alması gereken bir konudur.”¹¹

Komite, 19 No.lu Genel Tavsiyesinde şöyle demektedir:

“ayrımcılığın tanımı, toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti, yani, bir kadına sırf bir kadın olduğu için yöneltilen ya da oransız bir şekilde kadınları etkileyen

⁸ Ekonomik ve Sosyal Konsey Kararı 1990/15, Kadınların 2000 yılına kadar ilerlemesine dair Nairobi İleriye Yönelik Stratejileri'nin hayata geçirilmesine ilişkin ilk inceleme ve değerlendirmelerden ortaya çıkan tavsiyeler ve sonuçlar, parag. 23.

⁹ “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin Türk Medeni Yasası'nın hükümleriyle bütünüyle uyumlu olmayan Sözleşme'nin madde 29, 1. fıkrasının yanı sıra... aile ilişkileriyle ilgili maddelerine çekinceleri. Sözleşmenin 29. Madde 2. fıkrasını yerine getirmeye çalışırken Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti bu maddenin 1. fıkrasının kendisi için bağlayıcı olmadığını beyan eder. (Madde 29, 1. fıkra: “İki veya daha fazla Taraf Devlet arasında işbu Sözleşmenin yorum veya uygulanmasından doğan ve müzakere ile çözümlenemeyen herhangi bir uyuşmazlık, birinin talebi ile hakem kuruluna götürülecektir. Taraflar tahkimname talebinden itibaren 6 ay içinde hakem kurulunun teşekkül tarzında anlaşmazlırsa, taraflardan herhangi biri uyuşmazlığı Uluslararası Adalet Divanına, Divan Statüsü uyarınca götürebilir.”)

¹⁰ 1992'de kabul edilen 19 Sayılı Genel Tavsiye tamamen kadınlara yönelik şiddetle ilgilidir ve açıkça, cinsiyete dayalı şiddetin, kadınların erkeklerle eşitlik temelinde hak ve özgürlüklerini kullanabilmelerini ciddi olarak engelleyen bir ayrımcılık biçimi olduğunu belirtir.

¹¹ UN Doc A/CONF. 177/20, parag. 112.

şiddeti içerir. Fiziksel, zihinsel veya cinsel hasar veya eziyet veren davranışlar, bu tür davranışlarda bulunma tehditleri, baskı ve diğer özgürlüğünden mahrum bırakma biçimleri de buna dahildir.”

19 Sayılı Genel Tavsiye’de ayrıca, “toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin Sözleşme’nin belli hükümlerini, bu hükümler açıkça şiddetten söz etmese bile ihlal edebileceği” belirtilmektedir.

Kadın Hakları Sözleşmesi taraf devletleri, özel kişi veya kurumlar tarafından işlenenler de dahil, kadınlara yönelik ayrımcılığı engellemek ve kadınları korumak için önlemler almakla yükümlü saymaktadır. Devletin, bu tip uygulama ve ihlallere karşı koruma sağlamada ya da bu tip ihlallerin sorumlularını adalet önüne çıkarmada ve mağdurlar için tazminat sağlamada yetersiz kalması, bu Sözleşmeye ve diğer uluslararası insan hakları anlaşmalarına karşı yükümlülüklerini ihlal etmesidir.¹²

29 Ekim 2002’de Türkiye, Uluslararası Af Örgütü’nün memnunlukla karşıladığı bir adım atarak, **Kadınlara Karşı Her Tür türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi Ek İhtiyari Protokolü**’nü onayladı. Bu suretle kadınlara, Kadın Hakları Sözleşmesi’nde belirtilen haklarının ihlali durumunda uluslararası düzeyde bir giderim talebi yolu sunmuş oldu. Özellikle de Türkiye, Kadınlara Karşı Her Tür türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi’nin, Sözleşme ile koruma altına alınmış haklarının ihlal edildiğini iddia eden birey ve grupların şikayetlerini kabul ve inceleme yetkisini tanıdı. Protokol aynı zamanda Komite’ye, bir taraf devletin Kadın Hakları Sözleşmesi’nde güvence altına alınmış hakları ağır ya da sistematik bir şekilde ihlal ettiğine dair güvenilir bilgi alması durumunda gizli bir araştırma başlatma izni de vermektedir.¹³

Kadınlara karşı ayrımcılık ile cinsel saldırı birbiriyle bağlantılıdır. Uluslararası Af Örgütü, devleti temsil eden kişilerin ayrımcı tavırlar takınmalarının, sadece kadın haklarının desteklenmesinden beklenen sonucu epeyce sekteye uğratmakla kalmadığından, bunun aynı zamanda kadınlara yönelik şiddete de katkıda bulunabildiğinden kaygı duymaktadır. Kadının değerini düşüren ayrımcılık, kadınlara yönelik şiddeti gerçekte olduğundan daha önemsiz gibi gösterme etkisine sahiptir. Türkiye’de, bir dizi meslek grubundakilerin tecavüze bakışları

¹² Bkz. Uluslararası Af Örgütü, *Respect, protect, fulfil - Women's human rights: State responsibility for abuses by 'non-state actors'* (Saygı göster, koru, yerine getir – Kadınların insan hakları: ‘devlet dışı aktörlerin’ yaptığı ihlallerde devlet sorumluluğu), AI Index: IOR 50/01/00 ve *Broken bodies, shattered minds - Torture and ill-treatment of women* (Kırılmış bedenler, parçalanmış ruhlar – Kadınlara yönelik işkence ve kötü muamele), AI Index: ACT 40/001/2001.

¹³ Bkz. Uluslararası Af Örgütü raporu, *Claiming women's rights: the Optional Protocol to the UN Women's Convention* (Kadın haklarını talep etmek: BM Kadın Hakları Sözleşmesi İhtiyari Protokolü), (AI Index: IOR 51/001/2001)

üzerine yapılan bir araştırma, genel olarak polisin, mağdurlarla çalışan diğer gruplardan daha fazla tecavüzle ilgili yanlış kanılara sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu yanlış kanılar arasında, kadınların görünüş ve hareketlerinin tecavüze uğramalarında etkili olduğu; her kadına tecavüz edilemeyeceği; eğer kadın daha önce cinsel ilişkiye girmiş olduğu biri tarafından tecavüze uğramışsa, bunun daha az ciddi olduğu; ve seks işçisi olan birinin tecavüze uğradığı iddiasına şüpheyle yaklaşılması gerektiği gibi inanışlar da bulunmaktadır.¹⁴

Uluslararası Hukuk

Kadına yönelik şiddeti yasaklayan uluslararası insan hakları standartları, **Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi (ECHR), İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve Çocuk Hakları Sözleşmesi de dahil**, Türkiye'nin onayladığı çok sayıda sözleşmeyi kapsamaktadır ve bu bakımdan Türkiye, bu sözleşme hükümlerini yerine getirmek konusunda hukuksal bir yükümlülük altındadır.

Türk hukuk sistemi bu yükümlülükleri kabul etmektedir. 1991'de Türkiye'nin en üst derece idari yargı organı olan Danıştay, uluslararası anlaşmaların Türk ulusal yasalarından hiyerarşik olarak daha üstün olduğunu ve kişilerin uluslararası hukuka tabi olduğunu belirtmiştir. Danıştay ayrıca, Türkiye gibi Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi'ne taraf devletlerin, Sözleşme'yle korunan hakları kendi vatandaşlarına sağlama yükümlülüğü üstlendiklerine hükmetmiştir.¹⁵

Uluslararası insan hakları sözleşmeleri salt devletlerin idaresini düzenlemek ve devlet iktidarının kullanımına sınırlamalar getirmekle kalmaz; aynı zamanda devletlerin, özel kişilerden kaynaklanan insan hakları ihlallerini önlemek için harekete geçmelerini de gerektirir. Uluslararası hukuk uyarınca devletlerin, tecavüzü önleme ve yasaklama konusunda kesin önlemler alma ve örneğin, nerede gerçekleştiğine ve failin bir devlet görevlisi, bir eş ya da tamamen yabancı biri olup olmadığına bakmaksızın tecavüz vakalarına tepki verme sorumluluğu bulunmaktadır.

Gereken özen

Yurttaşlarını devlet görevlilerinin işkencesinden koruma yükümlülüğüne ek olarak Türkiye'nin, uluslararası hukuka göre kadınların kendi evleri ve toplumlarında şiddete

¹⁴ Gölge, Z., Yavuz, M., & Günay, Y. (1999). *Professional attitudes and beliefs concerning rape (İlgili mesleklerden kişilerin tecavüz ile ilgili tutum ve inanışları)*, 36 (3), 146-153. Nöropsikiyatri Arşivleri (Türkiye). Araştırmaya dahil olan diğer gruplar hakimler, avukatlar, stajyer avukatlar, psikologlar, psikiyatristler ve adli tıp uzmanlarıydı.

¹⁵ Danıştay 5. Dairesi'nin 22 Eylül 1991 gün ve 1991/933 sayılı kararı.

uğramamasını sağlama gibi bir yükümlülüğü de bulunmaktadır. Bu yükümlülükler, sadece şiddete karşı ve şiddeti suç sayan yasalar çıkarmakla sınırlı değildir; bununla birlikte devletin, kendi görevlilerini eğitmek ve kadın haklarını korumaya yönelik pratik politikalar ile mekanizmaları kabul etmek gibi geniş kapsamlı tedbirler almasını da gerektirir. Bu tedbirler salt cezai yaptırımlar, tazminata yönelik sivil çare ve yollar gibi hukuksal tedbirleri değil, kamusal bilgilendirme ve eğitim programları gibi önleyici tedbirler ile şiddete maruz kalmış kadınlar için sığınma evlerinin ve hizmetlerin sağlanması gibi koruyucu tedbirleri de içermelidir.

Gereken özen kavramı, bir devletin, haklarının devlet dışı aktörler tarafından ihlal edilmesine karşı bireyleri koruma sorumluluğunu yerine getirmek için üstlenmek zorunda olduğu çabanın başlangıcını tanımlar. Kadınlara yönelik şiddete dair Özel Raportör, “her hangi bir kişiyi kendi insan haklarından mahrum eden özel aktörlere karşı koruma sağlamada sistematik olarak yetersiz kaldığı takdirde devletin suç ortağı sayılabileceği”ni kabul etmektedir.¹⁶ Gereken özen, ihlalleri önlemeye dönük etkin adımlar atmayı, bir ihlal meydana geldiğinde bunu soruşturmayı, failleri araştırmayı ve adil yargılama usulleri içinde onları adalet önüne çıkarmayı, tazmin ve düzeltme de dahil, uygun telafi sağlamayı içerir. Şiddetin herhangi bir biçimine maruz kalmış kadınların hukuksal mekanizmalara erişebilmelerini sağlamaya ek olarak devlet, hukukun onların ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayabilmesini de sağlamak zorundadır.

“Namus” nedir?

Cinsel saldırıya uğramış kadınlar, tecavüzün fiziksel ve psikolojik etkilerinin yanı sıra ölüm, daha fazla şiddet, zorla evlendirilme ve yaşadıklarından dolayı aileleri veya toplumlarından dışlanma riskiyle de karşı karşıyadır. “Namus” kavramı Türkiye’de, harekete geçmemenin bir bahanesi ve sözde onları korumak adına cinsel şiddet mağdurlarını susturmanın bir yolu olarak kullanılmaktadır. Gizlilik ve müdahale etmeme cinsel şiddeti “mahrem” kılarken, devlet de kadınların haklarını korumayarak onlara karşı cinsel şiddet suçu işlemeye ve bu suçu hoşgörmeye devam etmektedir.

“Kartların, mektupların hepsi aynı şeyi söylüyorlar:

‘Cesaretin bize de cesaret veriyor.’

‘Utanması gereken sen değilsin, bunu yapanlar.’

‘Onurlu bir adım attın.’

‘Sen bizim onurumuzsun.’

Bunun gibi onlarca kart ve mektup.

¹⁶ UN Doc E/CN.4/1996/53, parag. 32

Ailem, eşimin ailesi yalnız bırakmadı hiç. Başından itibaren sahiplendiler, kayınvalidem, 'bu da işkence değil mi' dedi. Görüncem, 'bu da işkencenin bir biçimi' dedi. En çok babamdan korkuyordum. Bir daha, kızım demeyecek, ziyaretime gelmeyecek diye. Babamsa 'şubeye geldiğim zaman neden anlatmadın' dedi. Bir görüş gününde olanak oldu, babama sarılma imkanı yakaladım, alnımdan öptü beni.

Onlar için temizdim. Namusuma dokunulmamıştı. Bu beni rahatlatıyor. Ama aynı zamanda sorgulamaya, yüzleşmeye zorluyor. Ben namus kavramına takılmıştım bir kere.

Neydi 'namus'?"

Asiye Güzel Zeybek¹⁷

Türkçe'de namus anlamında birçok sözcük vardır. En fazla kullanılanlar *namus* ve *şeref*tir. Kadın ve erkeklerin namusu vardır. Kişiler –çoğunlukla da kadınlar- uygun bir şekilde hareket ettiklerinde *namus* temiz olabilir, aksi takdirde lekelenir. Kadın aile üyelerini öldüren katiller cinayeti işlediklerinde, “namuslarını temizlediklerini” söylerler. Yalnızca erkekler, aynı zamanda namus anlamına gelen ve kamusal alandaki sosyal statü ve görünürlük olarak da algılanan *şerefe* sahiptir. Bir erkeğin namusu çoğunlukla kendisinin ve akrabalarının davranışları tarafından belirlenir. Bir kadının namusu her şeyden önce cinselliğiyle, fiziksel görünüşüyle ve davranışlarıyla tanımlanır. İddiaya göre erkekler *namusu*, annelerinin, eşlerinin, kızlarının ve kızkardeşlerinin cinsel “masumiyeti” ile elde ederler.

“Aile bağlarının çok güçlü ve geniş ailenin birey üzerinde hakim olduğu... bir kültürde... kadınların evlenmeden önceki saflığı sadece bireysel bir tercih değil, bir aile meselesidir. Bu nedenle kadınların bedenleri ailenin kontrolindedir. Kadınların bekareti kişisel bir sorun değil, sosyal bir olgudur.”¹⁸

Bu inanış sistemini benimseyen topluluklarda yaşayan kadınlar, cinsel şiddete karşı serbestçe konuşmakta oldukça zorlanırlar. “Gizli” tutulması gereken konuları mevzu etmelerinden dolayı “utanılacak biri” gibi görülürler ve belki de, kendi arzuları dışında başlarına gelmiş olmasına rağmen sırf cinsel saldırıları ifşa ettikleri için kendilerine suçlu gibi bakılabilir, bu töhmet bir biçimde yine kadının üstünde kalır. Kişiler, atfedilen bu töhmetle hemfikir olmasalar bile, kamuoyunun zorlaması kendi kişisel görüşlerinden daha baskın olabilir. Böylesi durumlarda diğerlerinin hoşnutsuzluğu, örneğin, “aile namusunu temizlemeyen” bir dükkan sahibinin müşterilerini kaybedebilmesindeki gibi, tüm ailenin geçimini etkileyebilir.

¹⁷ *İşkencede Bir Tecavüz Öyküsü*; Ceylan Yayınları, İstanbul 1999

¹⁸ Cindoğlu, D., Virginity tests and artificial virginity in modern Turkish medicine (Modern Türk tıbbında bekaret kontrolleri ve yapay bekaret), s. 215-228, İlkaraçan, P. (Haz.) *Women and sexuality in Muslim societies (Müslüman toplumlarında kadın ve cinsellik)* kitabı içinde WWHR Yayınları: İstanbul, 2000.

Bununla birlikte, “namus” kavramı sadece bir inanç sistemi değildir. Yasal düzenlemeler yüzünden kadınların hayatlarını belirgin biçimde etkilemektedir. Türk Ceza Yasası, kadınlara yönelik cinsel şiddet içeren suçları, “kişilere karşı cürümler” başlığı altında sınıflandırılmış kişiye yönelik diğer saldırı biçimlerinin aksine, “kamu adabı ve aile düzeni aleyhine cürümler” olarak tanımlayan bir şekilde düzenlenmiştir. Bu tanım, halen mecliste görüşülmeyi bekleyen ceza yasası taslağında da aynen korunmuştur. Uluslararası Af Örgütü bu sınıflandırmanın, bir kadının cinsel saldırıya uğraması durumunda kişinin değil, ailenin veya içinde yaşadığı topluluğun yanlış yapılan taraf olarak tanımlanması ve ailenin veya topluluğun “namus”unun zarar gördüğünün farzedilmesi gibi bir sonucunun bulunmasından kaygı duymaktadır. Bu durum, kadınların fiziksel ve psikolojik bütünlüğünün yasalar önünde daha az göze görünür olmasına neden olmaktadır.

“Namus”un bu anlamı dikkate alındığında, devlet görevlilerinin kadınlara yönelik cinsel şiddet uygulaması özellikle haksızdır. Devlet görevlileri tarafından kadınlara cinsel saldırıda bulunulduğunda, “namus” devlet tarafından taciz edilmektedir. Bir topluluğun, cinsel “safıkları”yla temsil edilen kendi kadınlarının “namus”una düşkünlüğü, devlet görevlilerinin muhalefeti kontrol edebileceği bir araç haline gelmektedir. Zira, kadına işkence yapılması ve aşağılanması, kadına, ailesine, ait olduğu gruba ve topluluğa saldırmanın bir yoludur. Aynı şekilde kadınlar, tecavüze uğradığı, evlilik dışı ilişkiye girdiği, kendi eşini seçtiği, erkeklerle konuştuğu, onlar için radyoda şarkılar çaldığı veya sinemaya gittiği için evlerine kapatıldıklarında, dışlandıklarında ve hatta öldürüldükleride de “namus”, aile ve topluluk tarafından ihlale uğramaktadır. Sözde “namus” cinayetlerinin, yani ailenin namusunu temizlemek için kadını öldürmenin namuslu olmakla en ufak bir ilişkisi yoktur. Bunlar, kadınlara karşı zaten varolan adaletsizliği daha da arttıran şiddet fiilleridir.

Tecavüz nedir?

Tecavüz, kadınları oransız biçimde etkileyen bir şiddet, hükmetme ve zorlama suçudur. Tecavüz, ağır fiziksel ve zihinsel acılara yol açar, failin yaptığı kasıtlı bir harekettir ve kurbanı sindirmek, aşağılamak veya onurunu kırmak niyetiyle gerçekleştirilen ayrımcı bir fiildir. Silahlı çatışmalar sırasında sistematik tecavüz, cinsel kölelik ve kölelik benzeri uygulamalara dair Özel Raportör tecavüzü şöyle tanımlamaktadır: “zor, baskı veya cebir koşulları altında, penisi de içeren, ancak penisle sınırlı olmayan herhangi bir objeyi kurbanın vajına veya anüsüne sokmak; veya zor, baskı veya cebir koşulları altında penisi kurbanın ağzına sokmak.”¹⁹ Bununla birlikte, uluslararası hukukta tecavüzün tanımının formüle edilmesinde, “tecavüz suçunun ana öğelerinin, vücudun belli bölgelerinin mekanik bir şekilde

¹⁹ E/CN.4/Sub.2/1998/13 parag. 24, *Silahlı çatışmalarda sistematik tecavüz, cinsel kölelik ve kölelik benzeri uygulamalara dair Özel Raportör Ms Gay J McDougall’ın nihai raporu.*

tanımlanmasıyla sınırlı tutulamayacağı” hususunun gözönünde bulundurulması gerektiği de kabul edilmektedir.²⁰

23 yaşındaki H.T., yasadışı bir örgütün üyesi olduğu şüphesiyle 8-11 Mart 2002 tarihleri arasında İstanbul Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Şubesi’nde gözaltında tutuldu. İddiaya göre, gözaltı sırasında vajinasına yüksek basınçlı su sıkma, çırılçıplak soyma, üzerine tükürme ve dışkı içinde oturmaya zorlama gibi yöntemlerle işkence yapıldı. Yapılan muameleyle ilgili olarak İstanbul Fatih Savcılığı’na resmi şikayette bulunuldu ve avukatları, H.T.’nin hapisneden çıkarılarak psikolojik tedavi görmesini talep ettiler.

Uluslararası hukuk sözleşmelerindeki düzenlemelerde açık ve net bir tecavüz tanımı bulunmamaktadır. Bununla birlikte, **Avrup İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi** ile uluslararası ceza mahkemelerinin tüzükleri de dahil bir dizi uluslararası sözleşmede tecavüz ve diğer ağır cinsel saldırılar zımni olarak yasaklanmıştır. **Uluslararası Ruanda Ceza Mahkemesi** tecavüzü şöyle tanımlamıştır: “(tecavüz), zorlama içeren koşullar altında bir kişiye yapılan cinsel nitelikte fiziksel bir saldırdır. Tecavüzü de içeren cinsel şiddet, bir kişiye zorlama içeren koşullar altında yapılan her türlü cinsel nitelikli eylem olarak değerlendirilir.”²¹ Tecavüz, Uluslararası Ceza Mahkemesi Tüzüğü’nde de, hem bir savaş suçu hem de insanlığa karşı işlenen bir suç olarak, açık ve net bir biçimde yasaklanmıştır.

Uluslararası Ceza Mahkemesi Tüzüğü Suçun Unsurları metninin tamamlanmış taslağında tecavüz için aşağıdaki tanımlar önerilmektedir:

1. Fail, ne kadar hafif olursa olsun, cinsel bir organla kurbanın ya da kendi bedeninin herhangi bir bölümüne, ya da herhangi bir nesne veya bedenin bir başka organıyla kurbanın anal veya genital açıklığına duhul ile sonuçlanan davranışta bulunmak suretiyle bir kişinin vücudunu ele geçirmiştir.
2. Saldırı, bu kişiye veya bir başkasına karşı zorla ya da zor kullanma tehditi veya şiddet, zorlama, gözaltı, psikolojik baskı veya yetki suistimali korkusunun yol açacağı baskıyla, ya da zor kullanılabilir bir ortamdan faydalanmak suretiyle, ya da gerçekten rıza gösterebilmesi mümkün olmayan bir kişiye karşı gerçekleştirilmiştir.²²

²⁰ 1996 Akayesu kararı, Dosya No. ICTR-96-4-T

²¹ ibid.

²² Temyiz Dairesi’nin 12 Haziran 2002, IT-96-23/1-A sayılı *Savcılık ve Kunarac, Kovac & Vukovic* kararındaki gibi, son dönem kararlar da “bazı fiiller, uygulanan kişi üzerinde kendiliğinden bir ıstırap oluşturur. Açıkta ki tecavüz böyle bir fiildir.” ve “Cinsel şiddet muhakkak ki hem fiziksel hem de zihinsel acı ve ıstırap verir ve

Bununla birlikte, halen yürürlükte olan Türk Ceza Yasası'nda tecavüz tanımı Türk Yargıtayı tarafından, vajinaya penis marifetiyle duhul veya kadın veya erkeğe penis marifetiyle anal tecavüz olarak yorumlanmaktadır. Bu tanım ve ilgili yorum halen mecliste görüşülmeyi bekleyen ceza yasası taslağında da aynan korunmuştur. Bu tecavüz tanımı, uluslararası insancıl ve insan hakları hukukunda zımnem kabul görmüş tecavüz tanımlarıyla karşılaştırıldığında son derece sınırlıdır. Örneğin, bir yabancı maddeyle tecavüz ile zorla oral seks tecavüz olarak tanımlanmamakta ve kadınlar tecavüz faili olarak görülmemektedir.

Uluslararası Af Örgütü, ulusal yasa ve içtihatlarda tecavüzün daha kapsamlı bir şekilde tanımlanması ve bir dizi ağır cinsel saldırının uygun bir biçimde cezalandırılmasını talep etmektedir. Yürürlükteki yasalar, bu dar tanım içine girmeyen çok çeşitli cinsel suçlar için daha hafif cezalar öngörmektedir. Daha kapsamlı bir tecavüz tanımında, kadının rızasının olmadığı iddiasını doğrulamayı hedeflerken psikolojik baskı ve zorlama unsurları gözardı edilmemelidir.

Bölüm 3: Bir işkence yöntemi olarak gözaltında cinsel şiddet ve tecavüz

Gözaltında cinsel şiddet

Uluslararası Af Örgütü'ne, Türkiye'de poliste gözaltında bulunan kişilere cinsel saldırı yapıldığı yönünde bilgiler gelmeye devam etmektedir. 2000 yılında yayınlanan bir çalışmada, ağırlıklı olarak Kürt nüfusun bulunduğu güneydoğu bölgesindeki kadınların % 2'sinin güvenlik güçlerinin cinsel saldırısına maruz kaldığı bildirilmiştir.²³ Misilleme, dışlanma veya zorla evlendirilme korkusundan dolayı kadınların bu tip ihlalleri bildirmekten kaçınmaları nedeniyle bu rakamın daha da fazla olması mümkündür. Uluslararası Af Örgütü'ne gelen raporlar, gözaltına alınan kadınların sıklıkla, polis nezarethanesindeki sorgu sırasında veya hapisanelerde erkek polisler tarafından çırılçıplak soyulduğunu belirtmektedir. Uluslararası Af Örgütü'ne ulaşan raporlar ayrıca, devlet güvenlik güçlerinin cinsel şiddetine uğradığını bildiren kadınların çoğunluğunun Kürt ya da ordu veya hükümet için kabul edilemez siyasi görüşlerini dile getiren kadınlar olduğunu göstermektedir. Kadınlar bazen kocası veya bir aile bireyinin gözü önünde cinsel şiddete uğramaktadır. Görüldüğü kadarıyla bu, kadının kocası veya aile bireyini "itiraf"a zorlamanın ya da "namus" kavramından alaycı bir biçimde faydalanarak, ailesini ve topluluğunu küçük düşürmenin bir yolu olarak kullanılmaktadır.

Bir siyasi mahkumun eşi ve 5 çocuk sahibi bir Kürt kadını olan 37 yaşındaki **Hamdiye Aslan** 5 Mart 2002'de, Mardin'in Kızıltepe ilçesinde gözaltına alınarak 7 Mart 2002'ye kadar

böylece işkence faili olarak tanımlanmayı haklı kılar" demektedir, parag. 150

²³ İlkaracan, P. (2000). Op cit.

Mardin Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Şubesi'nde tutuldu. Bildirildiğine göre, gözaltında bulunduğu süre boyunca gözleri bağlandı ve tehdit edildi. Türkçe bir kelime kullandığında alay edildi ve polis tarafından, "Türkçe konuşmadığını sanıyordum" denilerek yalancı olduğu söylendi. Bildirildiğine göre, havalandırma cihazından soğuk hava üflenirken polis memurları üzerine soğuk su döktü. İddia edildiğine göre çırılçıplak soyuldu ve bir copla anal tecavüze uğradı. Tabiplerin bağlı olduğu bağımsız bir örgüt olan Türk Tabipler Birliği, Hamdiye Aslan'ın işkence görmediğini belirten raporlar yazan iki doktor aleyhine işlem başlattı. Hamdiye Aslan'da, kötü muameleyle tutarlı yara berelerin bulunduğunu bildiren diğer bir doktor ise sonradan başka bir ile tayin edildi. Hamdiye Aslan 23 Mayıs 2002 tarihinde mahkeme tarafından tahliye edilinceye dek Mardin Kapalı Cezaevi'nde tutuldu. Gördüğü muameleyle ilgili olarak yaptığı şikayetin ardından aldığı başka tıbbi raporlar, işkence iddialarına uygun yaraların varlığını tesbit ediyordu. Mardin Savcısı, Hamdiye Aslan'a işkence yaptığı iddia edilen beş polis memuru hakkında soruşturma başlattı.

Gazeteci **Yüksel Bulut** 7 Nisan 2002'de Gaziantep'te gözaltına alındı ve bildirildiğine göre polis karakolunda derhal gözleri bağlandı. İleri sürüldüğüne göre, bundan şikayetçi olunca dövüldü. İddia edildiğine göre, gözaltına alındığı karakolda kayda geçirilmedi. Uluslararası Af Örgütü'ne, sorgu sırasında çırılçıplak soyulduğunu, hakarete uğradığını, ölüme tehdit edildiğini, dövüldüğünü ve saçlarının çekildiğini, basınçlı soğuk su sıkıldığını ve cinsel saldırıya uğradığını söyledi. Ayrıca, çıplakken fotoğrafının çekildiğini düşünmektedir. O sırada gözleri bağlı olduğu için bundan kesin olarak emin olmasa da, "çek" diye bir ses ve deklanşör sesini andıran bir başka ses duyduğunu belirtti. Yüksel Bulut'un savcılığa yaptığı şikayet, takipsizlik kararıyla sonuçlandı.²⁴

"**Zeynep**",²⁵ 29 Temmuz 2001'da polis tarafından gözaltına alınarak, iki günden fazla İstanbul Terörle Mücadele Şubesi'nde tutuldu. Bildirildiğine göre, polis arabasındayken hakarete uğradı ve tecavüzle tehdit edildi. Anlatıldığına göre, gözaltındayken saatlerce sorgulandı, küfredildi, saçlarından çekildi ve tekrar tecavüzle tehdit edildi. Bir avukat istediğinde, belirtildiğine göre kendisine, "Burada öyle birşey yok" diye cevap verildi. İddiaya göre zorla bir ifade hazırlatılarak, bunu ezberlemeye ve video kaydı yapılırken anlatmaya zorlandı. Tanımlayamadığı bir yere götürüldü. Gözaltındaki son gününde tıbbi muayeneye götürüldüğünde, polisin de birlikte muayene odasına girdiği bildirildi.

²⁴ Bu olayda gerçekten böyle bir fotoğrafın çekilip çekilmediği açık değildir. Bununla birlikte, böyle bir fotoğrafın ortalıkta dolaştığını ima eden bir tehdit, zalimane ya da onur kırıcı bir muamele biçimidir ve "namus" veya "şeref"inin zarar göreceğine inanan kadınları susturmada etkili olabilir. Yine bu, mağdurun, fotoğrafın basılabileceği gibi daha kötü sonuçlardan kaygı duyabilecek olmasından dolayı, potansiyel olarak suçluları kovuşturmadan korumanın bir başka yoludur. Göz bağlama, korkunun yanı sıra, mağdurun yaşadığı tecrit ve aşağılanma ile suçluları teşhis etme olasılığını ortadan kaldırmasından dolayı da, mağdurların, gözaltında yaşadıklarının doğasını tam olarak tespit edememelerine neden olmaktadır.

²⁵ Gerçek adı değildir.

S.Y., Bakırköy Kadın ve Çocuk Tutukevi'ne gönderilmeden önce 24-27 Eylül 2002 tarihleri arasında İstanbul Terörle Mücadele Şubesi'nde gözaltında tutuldu. Gözaltındaki üç gün boyunca, bir başka yere götürülmeden önce bir kadın polis memuru tarafından üstü arandı. İddiaya göre, gözleri bağlıyken bir polis memuru inlemeye ve sanki seks yapar gibi sesler çıkarmaya başladı. Bildirildiğine göre, aynı memur sürekli küfür etti ve defalarca S.Y.'nin ağzını açarak içine tükürdü. Ağzına giren tükürüğün etkisiyle sonuçta S.Y. kusacak gibi oldu. Bildirildiğine göre, diğer memurlar S.Y.'nin ellerini arkadan tutarken, ağzındaki tükürüğü dışarı atmasını diye defalarca başına vuruldu. Bunun sonucunda başı döndü ve sersemledi. Saçından tutularak yere fırlatıldığı; "orospu, bulunduğun duruma bak, seninle bir orospu arasında ne fark var,, türünden sözlerle aşağılandığı bildirildi. İddiaya göre, bakire olup olmadığı soruldu ve Alevi²⁶ olduğu için aşağılandı. Bildirildiğine göre uykusuz bırakıldı, su ve yemek verilmedi ve çeşitli defalar gözleri bağlandı. Belirtildiğine göre, soyunması söylendi, buna uydu ve polis memurları tekrar küfür ve alay etti. S.Y., gözleri bağlıyken yere yatırıldığı ve polislerden birinin de soyunarak vücuduna ellerini ve penisini sürttüğünü belirtti. İleri sürüldüğüne göre, bu muameleden sonra S.Y. çıplak olarak tuvalete götürüldü ve üzerine basınçlı soğuk su sıkıldı. S.Y., basınçlı su hortumu kullanılarak anal tecavüzle tehdit edildiğini ve polisin hortumu anüsüne sokmaya çalıştığını iddia etti.

Adalet Bakanlığı'na rapor sunan ve Cumhuriyet Savcısı ile mahkemelerin talebi üzerine adli tıp değerlendirmesi yapan resmi bir kurum olan Adli Tıp Enstitüsü'nden bir doktor, polis nezarethanesinden cezaevine götürüleceği gün S.Y.'yi muayene etti ve durumuyla ilgili bir rapor yazdı. Bununla birlikte, psikolojik bir incelemeyle birleştirilmediği takdirde, standart bir tıbbi raporun S.Y.'nin maruz kaldığı iddia edilen onur kırıcı ve aşağılayıcı muameleyle ilgili kanıt sağlaması fazla mümkün değildir.

Bir işkence yöntemi olarak tecavüz

BM İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme'nin 1. maddesinde işkence, "bir kimseye,... bir bilgi ya da bir itiraf sağlamak, kendisinin veya üçüncü bir kişinin işlediği ya da işlediğinden kuşku duyulan bir eylemden ötürü onu cezalandırmak, kendisine ya da üçüncü bir kişiye gözdağı vermek ya da onları zorlamak amacıyla ya da her hangi bir ayrımcılığa dayalı bir nedenle bir resmi görevli ... tarafından ya da onun teşviki ya da oluru ya da izniyle bilerek maddi ya da manevi ağır acı veren ya da eziyette bulunan her türlü fiil" şeklinde tanımlanmaktadır. *Aydın v. Türkiye* davasında Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, "kurbanın fiziksel ve ahlaki bütünlüğüne darbe indiren tecavüz fiilinin doğası, özellikle zalimane ve akut fiziksel ve psikolojik eziyet içeren fiil olarak tanımlanmalı (...) ve işkence olarak kabul edilmelidir" demiştir.²⁷

²⁶ Aleviler, heteredoks bir Müslüman azınlık olarak ifade edilmekte ve Türkiye nüfusunun yaklaşık %25'ini oluşturdukları düşünülmektedir.

²⁷ *Aydın v. Türkiye*, Komisyon Raporu, Başvuru No. 23178/94, parag. 189; ayrıca bkz. tecavüzün işkence olduğuna hükmedilen Mahkeme kararı, *Aydın v. Türkiye*, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 25 Eylül 1997 tarihli kararı, parag. 8b.

İşkenceye karşı korumada, işkence iddialarını soruşturmada, suçluları adalet önüne çıkarmada ve mağdurlar için tazminat sağlamada yetersiz kalan bir devlet, İşkenceye Karşı Sözleşme'nin yükümlülüklerini yerine getirmemektedir.

“Olanlar karşısında, artık (insanların tecavüze uğradığını öğrenmesi) önemli değil. Burada bir savaş yaşandı.”

Avukatına 10 yıl sonra tecavüze uğradığını açıklayan bir kadın mahkum

Uluslararası Af Örgütü, devlet görevlilerinin, kurbanların büyük bir olasılıkla yaşadıklarını bildirmek istemeyecekleri bilgisiyle bir işkence yöntemi olarak tecavüze başvuruyor olmasından kaygı duymaktadır. Bir çok vakada tecavüze uğrayan kadın ve erkeklerin cinsel saldırıyı açıklaması bile, eğer bir şekilde açıklarlarsa, yılları alabilmektedir.²⁸ Ayrıca, tecavüz ortaya çıktığında, tecavüzün kadın üzerindeki etkisi, ailesi ve ait olduğu topluluğun bütün bireylerinin “namusu”nu da etkilemektedir. Bu nedenle failler, hem kurbanı ve topluluğunu hedef alma konusunda, hem de cezasız bir şekilde suçlarını işlemekte etkili olmaktadır.

“ Toplumsal adaletsizliğin, zulmün envai çeşidinin var olduğu bir ülkede yaşıyorum. Ben, bunlara karşı çıkmayı insanlık görevim saydım. Uzun yıllar sosyalist bir gazeteci olarak çalıştım. Bundan dolayı işkence gördüm, bundan dolayı işkencede tecavüze uğradım. Utanmam bundan değil, başka bir şey var. Neydi bu?

Namus? İşkenceci polislerin tecavüzüne uğradım. Peki şimdi namussuz mu oldum? Neydi namus? Namus, benim cinsel organlarımda mıydı yoksa beynimde mi? Namusum, bu organları iradem dışı koruyamadığım için mi lekелendi? Yoksa, inandığım değerleri sonuna kadar savunmadığım için mi?”

²⁸ Genel toplum içindeki cinsel saldırı deneyimlerinin yıllar sonra anlatıldığı, yaygın biçimde raporlanmaktadır. Fakat, gözaltında cinsel saldırının bildirilmesindeki ortalama zamanı açıklayan hiçbir çalışma bulunmamaktadır. Ancak, Uluslararası Af Örgütü'ne bildirilen birçok vakadaki beyanlar, bazı kadınların cinsel saldırıyı, bunu yapmakta hiçbir yarar elde etmeden, 10 yıla varabilen bir süre sonra açıkladığını ortaya çıkarmaktadır. Bir çalışmaya göre, saldırıyı ifşa etmenin ortalama süresi 2.3 yıldır; gözaltında saldırıyı ifşa etme zamanıyla ilgili hiçbir veri bulunmamaktadır; ancak, açıklama yapmayı istememeye katkı sağlayan çeşitli unsurlar göz önüne alındığında, bu sürenin gözaltındaki grup için daha yüksek olacağı varsayılabilir. ABD'de yapılan bir araştırma kadınların sadece % 16'sının tecavüz olaylarını polise bildirdiğini; bildirmeyen kadınların yaklaşık % 50'sinin, isimleri ve özel ayrıntıların açıklanmayacağı garanti edildiğinde bunu yapacaklarını ortaya çıkarmıştır (National Victim Center /Crime Victims Research and Treatment Center - Ulusal Mağdur Merkezi/Suç Mağdurları Araştırma ve Tedavi Merkezi, 1992). Avrupa Konseyi, tecavüz olaylarının 9/10'unun polise bildirilmediğini belirtmektedir. (Vermot-Mangold, Violence against women in Europe - Avrupa'da kadınlara yönelik şiddet, 2000). Belki de, güvenlik gücü mensuplarınca işlenen tecavüz vakalarının aynı güvenlik gücü organlarına bildirilmesinin, bu rakamı daha da azaltabileceği zannedilmektedir.

Peki ya kocam? Onun için namusum kirlenmiş miydi? Neden kendimi onun namusu olarak görüyordum? Neden artık bana asla dokunmayacağını düşündüm? Suçlanması gereken ben değildim. O zaman neden suçu kendimde arıyordum? Çıplak bir şekilde asılıyken bunu düşünmedim. Şimdi neden böyle düşünüyorum? "

Asiye Güzel Zeybek

Bölüm 4: İnsanlık dışı ya da onur kırıcı muamele

Soyarak arama ve sorguda soyundurma

Uluslararası Af Örgütü'ne gelen raporlar, Türkiye'de özgürlüklerinden mahrum edilen kadınların sıklıkla, uluslararası standartlara aykırı bir biçimde soyularak arandığını göstermektedir. Uluslararası Af Örgütü, gözaltına alınan bir kişinin sorgu sırasında soyundurulmasının kabul edilemez olduğunu ve soyarak aramanın yapıldığı koşulların insanlık dışı ve onur kırıcı muamele sayılabileceğini ileri sürmektedir. Avrupa İşkence ve İnsanlık Dışı ya da Onur Kırıcı Muamele veya Cezanın Önlenmesi Komitesi (CPT), özgürlüklerinden mahrum edilmiş kişilerin sadece aynı cinsiyetten bir personel tarafından aranabileceğini ve bir kadının soyunmasını gerektirecek her türlü aramanın erkek gözaltı memurlarının göremeyeceği bir yerde yapılması gerektiğini ifade etmektedir.²⁹

N.C. (aşağıda açıklanmıştır), 23 Eylül 2002'de gözaltına alınmadan önce kız kardeşinin evine götürüldü ve ev arandı. İddia edildiğine göre, sivil polisler evde, N.C.'nin saçından tutarak yere fırlattı. Başına vurularak küfretti. Bir polis memuru N.C.'nin üstünü aradıktan sonra bir kadın polis memurunu çağırdı. Bildirildiğine göre, N.C. çıplak soyuldu ve kadın polis memuru üst araması yaparken erkek polisler odaya girip çıktı, N.C.'yle alay etti ve ona tecavüz ederek öldürecekleri yolunda tehditlerde bulundu.

Türkiye'de Ağustos 1999'da Yakalama, Gözaltına Alma ve Sorgulama Yönetmeliği'nde yapılan bir değişiklik gereğince, gözaltındaki kadınlar sadece kadın polis memurları veya bu görevi üstlenebilecek başka bir kadın tarafından aranabileceklerdir. Ancak, Uluslararası Af Örgütü'nün edindiği bilgilere göre, uygulamada bu yönetmeliğe her zaman bağlı kalınmamakta, ya da yerine getirildiği durumlarda, yukarıdaki olayda olduğu gibi yönetmeliğin ruhuna uygun hareket edilmemektedir. Erkek görevlilerin sözkonusu kadını görecektir şekilde etrafta oldukları ve kadınların şiddet ve aşağılanmaya maruz kalma riskinin yüksek olduğu her hangi bir durumda "üst arama" kelimesinin kullanımı samimi değildir.

²⁹ CPT 9. Genel Raporu/Inf (99) 12, parag. 26.

Erkek görevliler hiçbir koşulda kadın tutukluları soyarak aramamalı veya bu tip bir arama yapılırken, onları görebilecek bir şekilde etrafta bulunmamalıdır. CPT'nin tavsiyeleriyle bağıntılı olarak, diğer nedenlerin yanı sıra, kadın tutukluların arama sırasında erkek güvenlik güçlerinin etrafta olmadığından emin olmaları için, güvenlik gücü görevlilerin gözetimi altındaki kişilerin gözlerinin bağlanması kesin olarak yasaklanmalıdır.³⁰

Uluslararası Af Örgütü'ne gelen bilgiler keza, gözaltındaki kişilerin sorgu sırasında da sık sık çırılçıplak soyulduğunu göstermektedir.

“**Berrin**”³¹, 25 Ekim 2000'de sivil polisler tarafından Mersin'de gözaltına alındı. İddia edildiğine göre, arama sırasında erkek polis memurları tarafından dövüldü ve cinsel tacize uğradı. Zorla “bekaret kontrolünden”³² geçirildi ve bildirildiğine göre polisler, gördüğü işkenceyle ilgili tıbbi rapor yazmaması için doktoru tehdit etti. İddiaya göre Berrin tekrar hücreye geri götürüldü, zorla soyuldu, cinsel tacize uğradı ve tecavüzle tehdit edildi. Gözaltında bir gece kaldıktan sonra tekrar Adli Tıp'a götürüldü, tıbbi bir rapor almadan ve savcı önüne çıkarılmadan serbest bırakıldı.

BM İşkence Özel Raportörü, “kadın zanlıların sadece erkek personel tarafından sorgulanması ve gözaltına alınması, kadın tutuklunun tecavüz ve cinsel tacize uğramasına veya bu nitelikte tehdit veya korkuya sebebiyet verebileceğinden, kadın zanlıların sorgusu sırasında kadın güvenlik personelinin bulunmasının gerekli olduğu”³³ yönünde tavsiyede bulunmuştur.

Her ne kadar, 1999'da yönetmelikte yapılan, kadın tutukluların üstlerinin sadece kadınlar tarafından aranabileceği yönündeki değişiklik önemli olsa da, Uluslararası Af Örgütü bu tip değişikliklerin; yönetmelik devamlı uygulanmadıkça, arama süresince erkek memurlar kadını görebilecek bir şekilde etrafta oldukça ve kadın tutuklular sorgu sırasında çırılçıplak soyuldukça çok az anlam taşımasından kaygı duymaktadır. Uluslararası Af Örgütü ayrıca Türk yetkililere, yasa ve yönetmeliklere uymayan memurların soruşturularak adalet önüne çıkarılmalarını sağlamaları çağrısında bulunmaktadır.

³⁰ Türkiye Raporu CPT/Inf (2002) 8.

³¹ Gerçek ismi değildir.

³² Bkz. bu raporun “Bekaret kontrolü” bölümü.

³³ İşkence Özel Raportörü'nün BM İnsan Hakları Komisyonu'na sunduğu rapor (12 Ocak 1995). UN Doc. E/CN.4/1995/34, parag. 24.

Bölüm 5: Ayrımcılık biçimleri

Türkiye Anayasası şöyle der:

“Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz.”

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.”³⁴

Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık

Türkiye Anayasası’nda kanun önünde eşitliğin garanti altına alınmasına rağmen, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı devlet tarafından uygulanmaktadır. Devlet görevlilerinin cinsel şiddet gibi ayrımcı fiilleri ile devletin kadınlara eğitim, gıda, barınma, iş ve resmi devlet gücüne erişimde eşit olanaklar sağlamaması, devletin toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık ile kadınlara yönelik ihlallerdeki sorumluluğunun iki unsurudur.

Örneğin, N.O.’ya tecavüz etmekle suçlanan iki polis memuru hakkında 23 Ekim 2002’de beraat kararı verildi. N.O., İstanbul’un bir banliyösünde polislere yaklaşarak adres sormuştu. Dikkati çeken yan, beraat kararının N.O.’nun üzerinde prezervatif bulunmasına dayandırılması ve hakimnin bunu, N.O.’nun cinsel ilişki isteğinin kanıtı olarak göstermesiydi.

Kadınlara yönelik şiddet kaynağını ayrımcılıktan almakta ve ayrımcılığı pekiştirmektedir. Devlet görevlileri ayrımcı tutumlar sergilediğinde, bu sadece kadın haklarını etkili bir şekilde desteklemenin epeyce eksik kalmasına değil, aynı zamanda kadınlara yönelik şiddetin kabul edilebilir görüldüğü bir ortamın yaratılmasına da katkıda bulunur. Devletin açıkça olmasa da dolaylı biçimde kadınlara yönelik cinsel şiddeti desteklemesi, özel kişileri de, kadınlara yönelik şiddet kültürünü benimsemiş hususunda cesaretlendirmektedir. Bunu gösteren örneklerden biri, gözü altında cinsel şiddete maruz kalmış kadınlar için çalışan bir insan hakları savunucusu olan **Eren Keskin**’in, cinsel nitelikli kişisel tehditlere maruz kalmasıdır. Eren Keskin’in Almanya’daki bir konferansta, ordu mensuplarının kadınlara tecavüz ettiği ve cinsel saldırıda bulunduğu yönünde bir açıklama yaptığının bildirilmesinin ardından köşe yazarı Fatih Altaylı bir radyo programında³⁵, “ben de bu Eren Keskin’e ilk gördüğüm yerde

³⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Madde 10 (1982).

<http://www.ibb.gov.tr/ibbeng/244/24400/01/1982constitution.htm>

³⁵ Radyo “D”, 18 Mart 2002, ve 20 Mart 2002; F. Altaylı 2 Mayıs 2002 tarihli *Hürriyet* gazetesindeki sütununda

cinsel tacizde bulunmazsam, namerdim”³⁶ ve “Eren Keskin geldiğinde bir taciz alacağı var diye düşünüyorum” şeklinde ifadeler kullandı. Fatih Altaylı sadece Basın Konseyi tarafından uyarı alınırken, Eren Keskin hala devlet güvenlik güçlerine hakaretten yargılanmaya devam etmektedir.

Etnik ayrımcılık

Kürt kökenli kişilere karşı fiili bir ayrımcılık yapılmaktadır. Türkiye hükümeti, Avrupa Birliği’ne katılmaya ilişkin siyasi kriterleri karşılama yönünde önemli bir adım atarak 2 Ağustos 2002’de, “Türk vatandaşlarının günlük hayatlarında geleneksel olarak kullandıkları ve konuştukları diller”de dil kursu açılmasına ve radyo televizyon yayını yapılmasına izin veren yasal reformları onayladı. Aynı tarihlerde, Kürtçe’nin seçmeli dil olması veya Kürtçe eğitim için Türkçe dilekçe veren binlerce kişi gözaltına alınarak haklarında dava açıldı. Bunların birçoğu silahlı muhalif grup Kürdistan İşçi Partisi (PKK) veya devamı olan KADEK’e yardım ve yataklıkla suçlandı. Yakın dönemde, Kürtçe şarkı çalan³⁷ ve çocuklarına Kürtçe isim veren kişiler³⁸ de kovuşturmaya uğradı. Bir grup öğretmen 10 Mayıs 2002’de gözaltına alındı ve iddia edildiğine göre poliste gözaltındayken işkenceye ve kendilerine ait Kürtçe kitaplarla dövülmek de dahil kötü muameleye uğradı.³⁹

“Gözaltında tecavüze uğradım, çeşitli işkencelere maruz kaldım. Tek suçum Kürt olmaktı. Kürt olmakla gurur duyuyorum. Tecavüze uğradığım için de utanmıyorum. Asıl onlar, o şerefsizler utansın....”

“Gözaltında tecavüz“ konferansından bir konuşmacı, İstanbul, 12 Haziran 2000 tarihli Hürriyet gazetesinden alınmıştır.

Uluslararası Af Örgütü, etnik azınlıklara yönelik ayrımcılığın, Türkiye’deki etnik azınlık mensubu kadınların sağlık, eğitim ve şiddete uğramama gibi hakları da dahil, haklarının ihlal

özür dilemeyi reddetti.

³⁶ Türkçe, erkekçe olmayan anlamındaki ‘namert’ kelimesi

³⁷ Abdullah Yağan, minibüsteki yolculara Kürtçe müzik dinlettiği için 19 Temmuz 2002’de Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından Türk Ceza Kanunu’nun 169. maddesi uyarınca 45 ay hapis cezasına çarptırıldı.

³⁸ Temmuz 2002’de Cumhuriyet Savcısı, 10 Temmuz 1997-19 Mart 2002 tarihleri arasında doğmuş çocukların isimlerini değiştirmeleri için 19 aile aleyhine Siirt’te bir dava açtı. Mayıs 2002’de bir kitap satıcısı olan Gürsel Karabil, oğlu Roger’i (Kürtçe geçen gün anlamında) kaydettirmek için nüfus dairesine gitti. Talebi geri çevrilerek izin verilmedi ve 4 Temmuz 2002’de Terörle Mücadele Şubesi’nden bir polis tarafından gözaltına alınarak, PKK/KADEK’in siyasi kanadını desteklediği iddiasıyla 6 saat sorgulandı. Reformlardan sonraki haftalarda birçok kişinin çocuğuna Kürtçe isim koyma talebi geri çevrildi ve izin verilmedi.

³⁹Devlet Güvenlik Mahkemesi, 5 Eylül 2002’de öğretmenlerin yasadışı bir örgüte yardım ve yataklık suçlamasından beraatine karar veriyse de, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen idari soruşturma, öğretmenlerin onunun, “evlerinde Kürtçe kitaplar bulunduğu” gerekçesiyle başka bölgelere tayiniyle sonuçlandı. İşkence gördüklerinin bildirilmesine ilaveten gözaltına alınışlarından beri işten de el çektiler.

edilmesine katkıda bulunduğunu düşünmektedir. Ağırlıklı olarak Kürtlerin yaşadığı güneydoğudaki kadınların önemli bir bölümü Türkçe konuşmamaktadır.⁴⁰ Bütün devlet kurumlarının resmi dili ise Türkçedir. Pratikte bunun anlamı, kadınlar sıklıkla memurlar, doktorlar ve mahkemeler tarafından kullanılan dilde konuşamadıklarından dolayı, ihlal edilen yasal haklarının telafisi için devlet kurumlarına başvurmaları, sağlık ve yardım hizmetlerine ulaşmaları ağır olarak imkansızlaşmaktadır. Neredeyse 20 yıl boyunca süren çatışmanın, devlet güvenlik güçleri ve PKK'nın gerçekleştirdiği, binlerce köyün yakılması ve zorla boşaltılması⁴¹, çok sayıda erkek nüfusun öldürülmesi, "kayıp" edilmesi ya da hapsedilmesi gibi insan hakları ihlallerini de beraberinde getiren yoksullaşma etkisi, çok sayıda ailenin temel geçim kaynağını yitirmesi anlamına gelmektedir. Türkiye'nin kırsal alanlarından hem ülkenin batısına, hem de Diyarbakır, Mersin ve Adana gibi doğu ve güneydeki kentlere büyük bir göç olmuştur. Çoğunluğu kadın olan vasıfsız işçiler, işsiz durumdadır. Ekonomik parçalanma ve siyasi çatışma içinde ortaya çıkan kadınlara yönelik şiddet ve ayrımcılıkta yaygın bir artış gözlemlenmektedir.⁴²

⁴⁰ 599 kadınla yapılan bir çalışmaya göre, bu kadınların % 19.1'i ya çok az Türkçe konuşmakta ya da hiç konuşmamaktadır ve % 53'ünün anadili Kürtçedir. (İlkkaracan & WWHR, 2000).

⁴¹ Bkz. Örneğin, AI Index: EUR 44/024/1999 ve *AI Yıllık Rapor 2000* ya da Human Rights Watch'ın (İnsan Hakları İzleme Örgütü) "Displaced and disregarded: Turkey's failing village return program" ("Göçettirme ve İlgisizlik: Türkiye'nin Başarısız Köye Dönüş Programı") başlıklı raporu, Ekim 2002, www.hrw.org/reports/2002/turkey

⁴² BM Genel Sekreteri'nin kadınlar, barış ve güvenlik hakkındaki raporuna göre, "kadınlar hiçbir toplumda erkeklerle eşit statüden faydalanmamaktadırlar. Çatışma dönemi öncesi kadın ve kız çocuklarına yönelik şiddet ve ayrımcılık kültürlerinin olduğu yerlerde, bunlar çatışmalar sırasında daha da şiddetlenmektedir. Eğer kadınlar bir toplumun karar verme yapılarında yer almıyorsa, çatışma ya da ardından gelen barış sürecine ilişkin kararlarda yer almaları da düşük bir ihtimaldir." (Belge S/2002/1154) Ayrıca bkz. örneğin, *Reproductive health during conflict and displacement (Çatışmalar ve yerinden etmeler sırasında üretkenlik sağlığı)*, Dünya Sağlık Örgütü (2000), WHO/RHR/00.13

Siirt'te Dünya Kadınlar Günü'nü kutlayan Kürt kadınlar, 8 Mart 2002 © Özel

Uluslararası Af Örgütü, ayrımcılık ve devlet görevlilerinin cinsel saldırılarının birbirleriyle bağlantılı olduğunu düşünmektedir. Kürt kadınlarında olduğu gibi bazı kadınlar, devletin cinsel şiddetine uğrama riskiyle özellikle daha fazla karşı karşıyadır. Uluslararası Af Örgütü, –örneğin Kürtçe konuşmanın “terörizm” veya “bölücülük”⁴³ göstergesi olduğu veya aile içi şiddetin sadece Kürt topluluklarda görüldüğü gibi— yanlış inanışların, devlet görevlilerinin Kürt kadınlara yönelik şiddet eylemlerinde bulunmasına ve bu tip fiillerin cezasız bırakılmasına katkıda bulunabilmesinden kaygı duymaktadır.

6 çocuk annesi bir Kürt kadını olan **Fehime Ete** 21 Ekim 2001'de, Türkiye'nin güneydoğusunda bulunan Siirt'teki evinde gözaltına alındı. 25 Ekim'de Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından “yasadışı örgüte yardım ve yataklık” suçlamasıyla tutuklanarak Van Cezaevi'ne gönderildi. Bir hafta sonra, 5 yaşındaki kızı Şahadet Ete ile birlikte Bitlis E-Tipi Cezaevi kadınlar bölümüne sevk edildi. Fehime Ete, sorgulanmak üzere kızıyla birlikte 25 Kasım'da Diyarbakır'daki Jandarma Komutanlığı'na gönderildi. Bildirildiğine göre, avukatına, defalarca sormasına rağmen nerede olduğuna dair bilgi verilmedi. 14 Aralık 2001'e kadar Fehime Ete cezaevine geri getirilmedi. Fehime Ete Uluslararası Af Örgütü'ne,

⁴³ Kürtçe konuşup yazmaktan dolayı “yasadışı bir örgüte yardım ve yataklık”la suçlanan müvekkillerini savunan bir avukatın belirttiği gibi: “Eğer bir örgütün politikası herkesin hergün dişlerini fırçalaması ve çay içmesi ise, ki ben bunları yapıyorum, o zaman ben de o örgüte yardım ve yataklıkla suçlanabilir miyim?” (Uluslararası Af Örgütü'yle yapılan görüşme, Eylül 2002)

Diyarbakır Jandarma Komutanlığı nezarethanesinde kaldığı zaman boyunca işkence ve kötü muameleye maruz kaldığını belirtti. Gözlerinin bağlandığını, coplarla başına vurulduğunu, çırılçıplak soyulduğunu, okşandığını ve üstüne basınçlı su sıkıldığını söyledi. Bildirildiğine göre birçok kez bayıldı ve bu tacizden beri sağlık sorunları yaşamaya başladı. Fehime Ete şimdi nefes darlığı çekmekte ve iddia edilen işkence nedeniyle kollarını hareket ettirmekte zorlanmaktadır. Hem kendisi hem de ailesi, gördüğü muamele hakkında şikayette bulunduğu takdirde işkence yapılacağına dair tehdit edildi. Bildirildiğine göre Şahadet Ete, annesinin işkence yapılırken attığı çığlıkları duydu. Belirtildiğine göre, bir doktor Şahadet Ete'nin "şok" geçirdiği teşhisi koydu.

Aslen Hakkari'li olan ve Iraklı bir erkekle evlendiği için Irak'ta yaşayan 28 yaşında Kürt kadını **Zahide Durgun**, resmi belgeleri olmaksızın ailesini ziyaret üzere Türkiye'ye geldi. 20 Ağustos 2002'de Zahide Durgun, iki erkek kardeşi, evde bulunan bir misafir ve abisinin oğlu Savaş gözaltına alınarak Hakkari Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Şubesi'ne götürüldü. Bildirildiğine göre polis Zahide'den, PJA'nın⁴⁴ aktif bir üyesi olduğuna ve Türkiye'ye seçimlerden önce propaganda yapmak için geldiğine dair bir ifade vermesini istedi. Zahide Durgun böyle bir ifade vermeyi reddedince, iddia edildiğine göre işkenceye uğradı. Bildirildiğine göre, gözleri bağlandı, saçları çekildi ve yolundu, saçlarından tutularak başı duvara vuruldu, boynuna, kollarına, göğsüne, ayakları ve bacaklarına darbeler aldı, yüzü tokatlandı ve yumruklandı, kulaklarına elektrik verildi, göğüslerine elektrik vermekle tehdit edildi, göğüslerine sertçe vuruldu, tecavüzle tehdit edildi ve bu tehditin hemen ardından da gömleğinin tüm düğmeleri parçalandı. Kendi ifadesine göre, erkek kardeşlerinin yan odada bağırduklarını ve işkence gördüklerini duyabiliyordu. Sonunda, okuma yazması olmayan Zahide Durgun'a, bildirildiğine göre önceden hazırlanmış bir ifadeye parmak bastırıldı. Belirtildiğine göre, nezaretteki dördüncü gününde tıbbi muayeneye götürüldü ve yaralarını detaylı bir şekilde tanımlayan bir rapor verildi. Ayrıca, "bekaret kontrolü"ne de tabi tutuldu.

Yine bir Kürt kadını, **Şükriye Beter**, 22 Ağustos 2002'de Hakkari Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Şubesi'nde gözaltına alındı. O da 4 gün gözaltında tutuldu. Bu zaman içinde, kendi ifadesine göre, saçları çekilerek yolundu, başı duvara vuruldu, vücudunun çeşitli bölgeleri yumruklandı ve kulağı ile sol elinin bir parmağından elektrik verildi. Ayrıca, elektrik kablosuyla boğazının sıkıldığını, gözlerinin bağlandığını ve ses çıkaramasın diye ağzına bir mendil tıklandığını, tecavüzle tehdit edildiğini, aşağılandığını ve ifadeyi kabul etmesi için para teklif edildiğini belirtti. Önceden hazırlanmış ifadeyi imzalaması halinde para verme önerisini reddettiğinde ise, bildirildiğine göre tekrar dövüldü, tecavüzle ve göğsüne elektrik vermekle tehdit edildi, çocuklarının öldürüleceği, kendisinin öldürülerek cesedinin nehre atılacağı söylendi. Şükriye Beter'in nezarethanede iken iki kez doktora götürüldüğü belirtilmesine rağmen, bu muayenelerin sonuçlarıyla ilgili herhangi bir rapor bulunmamaktadır.

⁴⁴ Partiya Jinên Azad (Özgür Kadınlar Partisi), bildirildiğine göre (artık KADEK olarak bilinen) PKK'nın kadın koludur.

“Bekaret kontrolü”

Kadınlara yönelik ayrımcılık, toplumsal cinsiyet özellikli şiddetle de sonuçlanmaktadır. Türkiye’de kadınlar, bir ceza veya aşağılama yöntemi olarak “bekaret kontrolü”nden geçmeye zorlanmaktadır.

“Burada tüm oyunlar kadınların vücutları üzerine oynanmaktadır.”

(Türk sosyolog)⁴⁵

“Bekaret kontrolü”, himende (kızlık zarında) hasar olup olmadığını kontrol amacıyla dış cinsel organların muayenesidir. Bekaretin bir göstergesi olmada tamamen yetersiz kalması bir yana, cinsel organların diğer bölümleri ve anüsteki öteki yaralanma ve darplarla ilgilenmediğinden, bir adli tıp inceleme tekniği olarak da özellikle uygun değildir. Türkiye’deki zorla “bekaret kontrolü”, kadınların cinselliğini kontrol amacıyla yaygın olarak kullanılmaktadır. Muayenenin ardından kızlık zarlarının bulunmadığı tespit edilen birçok kadın için “bekaret kontrolü”nün sonuçları, şiddet, aşağılanma ve bazen de ölümü içermektedir. Son yasal değişikliklerle “bekaret kontrolü”nün yapılabileceği koşullar sınırlandırılmıştır. Ocak 1999’da kadın ve tıp uzmanları gruplarının ısrarlı ve güçlü kampanyaları sonucu Adalet Bakanlığı bir genelge yayınlamak amacıyla, çocuklarla cinsel ilişkiye girildiğine dair şüphe bulunması veya fahişelik yapıldığı şüphesinin bulunduğu durumlar haricinde, kadınların, kendi rızaları olmadan onları incitecek veya eziyet verecek ya da disiplin amaçlı bir cezalandırma gerekçesinden dolayı muayene edilmesini yasaklamıştır.⁴⁶

Bununla birlikte Uluslararası Af Örgütü, özellikle gözaltındaki kadınlara zorla “bekaret kontrolü” yapıldığına dair bilgiler ışığında, sözde “bekaret kontrolü” uygulamasına ilişkin kaygılar taşımayı sürdürmektedir. Uluslararası Af Örgütü, kişinin rızası olmadan cinsel organlarının muayene edilmesinin zalimane, insanlık dışı ve onur kırıcı muamele olduğuna inanmaktadır. Bir kadın güvenlik güçlerinin gözetimi altında olduğunda, gözaltı koşullarından dolayı zorla “bekaret kontrolü”, gerekli rızayı ortadan kaldıran, koşulları içerebilecektir. Diyarbakır Barosu Kadın Hakları Komisyonu Diyarbakır, Muş, Mardin, Batman ve Midyat cezaevlerine yapılan ziyaretler ve yüzün üzerinde kadın mahkumla yapılan görüşmelerde,

⁴⁵ The *Independent* gazetesi, Londra, 7 Mayıs 1999

⁴⁶ Genelge ayrıca, kadının rızası olmaksızın ancak bir hakimin vajinal veya anal muayene isteyebileceğini ve bunu yalnızca kanıt elde etmenin başka yolu yoksa ve gecikmenin, suçla ilgili kanıt toplamayı belki engellemesi söz konusuysa yapabileceğini, adli kararın yanında Cumhuriyet Savcısı’nın yazılı onayının da bulunması gerektiğini belirtmektedir.

kadınlarının neredeyse tamamının “bekaret kontrolü”nden geçirildiğini ve yine neredeyse hepsinin gözaltındayken ya sözlü ya da fiziksel cinsel tacize uğradığını tespit etmiştir.⁴⁷

“Bekaret kontrolü” teriminin kullanımı yaygındır ve sıklıkla da yanlış kullanılmaktadır. Sözde “bekaret kontrolü” tehdidi ve uygulaması, kadınların fahişelik yaptığından şüphelenildiği durumlarda da kullanılmaktadır. Türkiye’de resmi kayıtlı genelevler dışında fahişelik yapmak yasadıdır. Diğer zamanlarda ise, yakınlarda cinsel ilişkiye girip girmediklerini tespit amacıyla da kadınlara, sözde “delil” olarak kullanılabilen “bekaret kontrolü” yapılabilmektedir. Örneğin geçmişte, kocalarının PKK üyesi olduğundan şüphelenilen kadınlar, son dönemde cinsel ilişkiye girip girmediklerini belirlemek amacıyla muayene edilmek üzere alıkonuyorlardı. Görünüşe göre, güvenlik güçleri böylece erkeğin nerede olduğunu tespit edebiliyordu. Bu tip uygulamalar insanlık dışı ve onur kırıcı muamele sayılmakta ve kadınların cinselliği ve fiziksel bütünlüğünün ihlal edildiği başka bir araç olarak da işlenmektedir.

“Bedenlerimiz bizimdir. Devlet ellerini bedenlerimizden çek.”

Kadın yürüyüşünde, Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanı Işıl Saygın’ın demecini protesto eden bir pankart. Saygın’ın, 1998’de bir gazeteye verdiği demeçte şöyle dediği aktarılmıştır: “Bekaret kontrolü önemli bir önleyici konudur. Eğer bir genç kız kendini bekaret kontrolü yüzünden öldürüyorsa, kendini öldürmüş olur. Bu o kadar da önemli değil, sadece bir kaç tane (kız). Erkeklerle böyle bir diyaloga girmelerine izin vermeyin.”

Haziran 2001’de, 16 yaşındaki **F.D.F.** akrabalarını ziyarete giderken yolda jandarma mensupları tarafından otobüsten indirildi. Muş Kapalı Cezaevine gönderilmeden önce nezarethanede tutuldu. Başlangıçta ailesine, kızlarının gözaltına alındığı veya nerede olduğu bildirilmedi. F.D.F. Uluslararası Af Örgütü’ne gözlerinin bağlandığını, soyundurulduğunu, küfür edildiğini, bağırıp çağırıldığını, cinsel saldırıyla tehdit edildiğini ve yere yatırılarak üstüne bir jandarmanın oturduğunu söyledi. “Kayıp” edilmekle tehdit edildi ve vücudunda sigara söndürüldü. Gözetim altındayken iki kez tıbbi muayeneye götürüldü. 30 Haziran 2001’de, jandarmanın yazılı talebi üzerine bir doktor F.D.F.’ye “bekaret kontrolü” muayenesi yaptı. 3 Temmuz 2001’de, jandarma başçavuşunun talebi üzerine ikinci kez yeniden bekaret kontrolü ve anal muayeneye tabi tutuldu. Kontrolleri başçavuşun emrettiği ve imzaladığını gösteren kanıtlara rağmen Van Başsavcısı F.D.F.’yi muayeneye getirip götürdüğünü bildirilen

⁴⁷ Şiddet içinde yaşayan kadınlar: NTV, 28 Eylül 2002

polis memurlarından biri hakkında soruşturma başlattı. Van Valiliği, kontrolleri yapan doktorlar hakkında soruşturma açılması için yeterli sebep bulunmadığını belirtti.

Adli tıp personelinin çoğunluğu, cinsel saldırı olup olmadığını belirlemede “bekaret kontrollerinin”-kızlık zarının durumunu sınırlı anlamda incelenmesi- faydalı olduğuna inanmayı sürdürmektedir. Ancak, bekaret ille de kızlık zarının sağlam olmasıyla belli olmaz ve bir bekaret kontrolü mutlaka cinsel saldırı kanıtını saptamaz.⁴⁸ Uzmanlara göre, “*Cinsel saldırı travmasını sağlam bir kızlık zarının bulunup bulunmamasına indirgeme yönündeki rutin yasal uygulama sadece kolaycılık ve yanlış olmakla kalmamakta, bekaret kontrolüne maruz kalmış kişilerde gereksiz psikolojik sonuçlara da neden olmaktadır*”⁴⁹

Uluslararası Af Örgütü, 26 Temmuz 2002 tarihli, adli tıp personeli dışında “bekaret kontrolü” yapan kişilere para ve hapis cezası öngören yasa tasarısı önerisini kaydeder ve adli tıp personeli olsun olmasın tüm tıp personeline, etik sorumluluklarının arkasında durarak zorla “bekaret kontrolü” yapılması yönündeki talepleri reddetmeleri çağrısında bulunur.

M.C., 2001 yılında cezaevinden serbest bırakılırken “bekaret kontrolü” yaptırmaya zorlandı. Doktorun imzasının üzerinde, M.C.’nin “hala bir bakire” olduğu raporu vardı. Poliste gözaltında bulunan bir kadın - **Aynur Siz** - bildirildiğine göre 24 Mayıs 1999’da, aynı gün içinde üç kez “bekaret kontrolü”ne götürüldü ve 23 Mayıs 1999’da da bir diğer kadının - **Devrim Turan** - iki kez götürüldüğü bildirildi. Bu iki olayda da kadınlar muayene edilmeyi reddetti.

N.C., 23-27 Eylül 2002 tarihleri arasında İstanbul Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Şubesi’nde gözaltında tutuldu. Bildirildiğine göre, N.C. bir ifadeyi imzalamayı reddettiğinde saçlarından tutularak yere fırlatıldı. Belirtildiğine göre bir diğeri onu yere yatırdı, ağzına ve burnuna tükürdü ve tecavüzle tehdit etti. Üzerine soğuk su döküldü. İleri sürüldüğüne göre, üç polis onu çırılçıplak soyarak gözlerini bağladı. İddiaya göre yarım saat çırılçıplak durmaya zorlandı ve her tarafı okşanarak tecavüzle tehdit edildi. Belirtildiğine göre, ayrıca bakire olup olmadığı da soruldu. Birinin “Önemli değil, zaten fazla içeriye girmeyeceğiz” dediğini duydu ve sonra bildirildiğine göre yere yatırılarak tecavüz taklidi yapıldı. İddiaya göre ayrıca içine hortum sokulmakla tehdit edildi. Bildirildiğine göre tehdit edilirken yüzü okşandı. Kusmak istedi, ancak belirtildiğine göre, “kusarsan sana yalattırız” dendi. Vajinasına doğru su döküldü, regliyle ilgili yorumlar yapıldı ve iddiaya göre iki kez elektrik verildi. İleri sürüldüğüne göre, elleri bağlıyken bir polis önünde çömelerek, penisini ağzına alması için zorladı. Tuvalete gitmesine veya yemek yemesine izin verilmedi. Bir ifadeyi imzalamaya zorlandı.

⁴⁸ Cinsel işkenceyi bildirenlere yönelik uygun muayenelerin ana hatları İstanbul Protokolü’nde özetlenmiştir. s. 39-42.

⁴⁹ Supra. Frank et al, s. 489

N.C., polis nezarethanesinden cezaevine gönderildiği gün bir Adli Tıp Kurumu doktoru tarafından muayene edilerek durumu hakkında rapor yazıldı. Avukatları, zanlılarla ilgili savcılığa suç duyurusunda bulundu. Muayene eden doktor, “Cinsel saldırıyla ilgili lezyonlar bulunup bulunmadığının (kızlık zarı muayenesi)” tespiti için bir rapor talep etti.

Uluslararası Af Örgütü, “bekaret kontrolü” ve “kızlık zarı muayenesi” terimlerinin yanlış kullanıldığını ve titiz bir cinsel saldırı soruşturmasının yerine geçmesinin tamamen uygunsuz olduğunu düşünmektedir. Uluslararası Af Örgütü’nce incelenen birçok raporda polis şeflerinin de “kızlık zarı” raporu talebiyle kadınları muayeneye gönderdiği görülmektedir. 1999 Yönetmeliği’nde, anal ve vajinal muayenesinin cinsel saldırı şüphesi olduğu takdirde yapılması gerektiği belirtildiği halde bir çok olayda Uluslararası Af Örgütü, kişilerin gözaltından serbest bırakılırken, işkence veya kötü muamele gördüğü iddiasında bulunan kişileri muayene eden tıp personeli için bir çalışma rehberi olan **İstanbul Protokolü**’nde tavsiye edilen kapsamlı bir tıbbi muayene yerine, “bekaret kontrolü”ne maruz kaldığını belirten raporlar almıştır.

İlgili genelge, “vajinal ve anal muayene”nin sadece konuyla ilgili deneyimli ve yeterli donanım ve olanaklara sahip adli tıp personeli tarafından yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte, vajinal ve anal muayene de yetersizdir. **İstanbul Protokolü**, cinsel saldırıya uğradığını iddia eden kişinin bütün bir tıbbi muayeneden geçirilmesi gerektiğini tavsiye etmektedir. Detaylı bir görüşme ile mağdurun saçından materyal toplama, giysilerin incelenmesini de içeren bütün vücut muayenesi yapılmalı ve muayeneyi yapan doktorun, muayene amacını anlatan net bir açıklamasını da içermelidir. Muayene üç koşul altında yapılmalıdır. Muayeneler kadının *rızası* ile ve *özel* bir muayene alanında gerçekleştirilmelidir. Adli tıp raporunun ilgili makamlardan gizli tutulamayacağı hususu da rızası alınmadan *önce* kadına açıklanmalıdır.

Sadece muayene tehditi bile, cinsel saldırı kurbanında psikolojik sonuçlara neden olmak için yeterli gelebilir. Reddetmek, “namusunun kirlenmiş” olduğunun kabulü olarak algılanabilir ve mağduru daha fazla bir cinsel saldırıya uğrama riskine atabilir. Eğer bir kadın tecavüze uğramışsa, muayeneyi reddetmek, üstelik “bekaret kontrolü” gerçek bir adli tıp muayenesiyle kıyaslanmadığı halde, cinsel saldırının gerçekleştiğine dair kanıt sağlayamama riskini de taşımaktadır.

Zorla “bekaret kontrolü” hiçbir koşul altında hoşgörülmemelidir. Uluslararası Af Örgütü tüm tıp personeline, rıza dışı “bekaret kontrolü” yapmayı reddetmeleri çağrısında bulunmaktadır. Uluslararası Af Örgütü, özgürlüğünden mahrum bırakılmış her kadının mahrem genital muayenesinin, tıbbi-hukuki amaçlar için zorunlu ya da tıbben gerekli olmasının lüzumuna inanmaktadır; ki bu durumda kişinin rızası şarttır ve muayene, uluslararası en iyi uygulamaya

uymalıdır. “Bekaret kontrolü” ise gözle görülür bir şekilde buna uymamaktadır. Uluslararası Af Örgütü ayrıca İçişleri Bakanlığı’na, polis veya jandarmanın bekaret kontrolü yapılmasını istediği her olayla ilgili olarak kapsamlı bir soruşturma açılmasını ve yeterli ölçüde güvenilir kanıt bulunduğu takdirde sorumlular hakkında adli veya disiplin kovuşturması yapılmasını sağlama çağrısında bulunmaktadır.

Kadınlara yönelik cinsel şiddetin sonuçları

Türkiye’de bazı aileler, aile bireylerinden birinin tecavüze uğramasını kabul edilemez bulmakta ve sıklıkla “ailenin namusunu temizlemeleri” yönünde güçlü bir toplumsal baskıyla karşı karşıya kalmaktadır. **Necla Akdeniz**, Diyarbakır’ın Kulp ilçesinde yaşayan 14 yaşında bir kızdı. 1999 yılında bir akşam, 7 ve 9 yaşlarındaki iki kız kardeşiyle birlikte bir akrabalarının evinde kalıyordu. Necla Akdeniz’in akrabası olan 40 yaşındaki bir köy korucusu⁵⁰ kapıyı çaldı. Bildirildiğine göre, silahla tehditiyle Necla Akdeniz’e tecavüz etti. Necla Akdeniz tecavülden kimseye söz etmedi, ancak 6 ay sonra hamile olduğu ortaya çıktı. Bildirildiğine göre, genç bir delikanlıdan para karşılığı tecavüz ettiğini itiraf etmesi istendi, ancak Necla Akdeniz daha sonra akrabasının tecavüzüne uğradığını söyledi. Akrabası gözaltına alındı, fakat daha sonra serbest bırakıldı. Necla Akdeniz’in çocuğu ölü doğdu. Bu sırada Necla Akdeniz’in aile meclisi toplanarak “namuslarını temizleme” kararı aldı. İnsanlar aile meclisinin kararını duymaya başladı ve birisi bunu polise bildirdi. Belirtildiğine göre polis, duruma müdahale edebilecek durumda olmadıklarını açıkladı. Bu arada, Necla Akdeniz’in öyküsünü duyan avukatlar kendisiyle ilişki kurmaya çalıştı. Polis memurları, avukatların Necla Akdeniz’in nerede olduğuna dair bilgi edinmesini engelledi. Avukatlar Necla Akdeniz’e zamanında ulaşmayı başaramadı. Necla Akdeniz bir akrabasının evine döndü ve kuzeni tarafından başına iki el ateş edilerek öldürüldü. Cenazesine kimse sahip çıkmayınca, 9 gün sonra belediye onu kimsesizler mezarlığına gömdü.

⁵⁰ Köy korucuları, güney doğunun uzak bölgelerinde milis olarak görev yapmak üzere hükümet tarafından silahlandırılıp maaş verilen köylülerdir. Birçok insan hakları ihlalinde adları geçmektedir. Köy koruculuğu sistemi PKK’nın eylemlerinin artmasıyla 1980li yılların sonlarında güçlendirildi ve köy korucuları, polis ve jandarma gibi diğer devlet güvenlik güçlerinin faydalandığı cezasızlık düzeyine benzer bir durumdan faydalandı. Bir çok köy korucusu tecavüz ve zorbalıkla suçlandı. Şu an siviller, köy korucularının bölgede kullandıkları sözde yetkiler karşısında hala savunmasız durumdadır. Bkz. Human Rights Watch (İnsan Hakları İzleme Örgütü) raporu “Displaced and disregarded: Turkey’s failing village return program” (“Yerinden edilmiş ve ihmal edilmiş: Türkiye’nin başarısız köye dönüş programı”), Ekim 2002, www.hrw.org/reports/2002/turkey

Tecavüze uğradıktan sonra bir aile bireyi tarafından öldürülen 14 yaşındaki Necla Akdeniz'in cesedi, Diyarbakır 1999 © Özel

“Bana söyler misiniz, hangi düşünceyle namus kelimesi Türkiye’de kadınlar için olumlu bir anlam taşıyor?”

Türkiye’de namus cinayetleriyle ilgili bir aktivistle yapılan görüşmeden

Ülkenin güneydoğusu 24 yıllık bir sıkıyönetim ve olağanüstü hal döneminden çıkmakta.⁵¹ Güvenlik güçleri, 1984 yılından beri silahlı ayrılıkçı gruplarla, onbinlerce yaşama mal olmuş ve bölgede aşırı ve korkunç derecede insan hakları ihlallerine yol açmış bir çatışma içindedir. İnsan hakları ihlalleri tüm Türkiye’de meydana gelmesine rağmen, Güneydoğu Anadolu, olağanüstü hal yöneticilerinin gözetimine almayla ilgili artırılmış yetkileri⁵² ve kendilerinden hesap sorulmaması nedeniyle, ihlallerin odağı olmaktadır.

“Bana tecavüz edenler cezalandırılmadı. Ben cezalandırıldım”

Tecavüz mağduru

Bölgedeki devlet güvenlik güçleri ile köy korucularının görece bir cezasızlık ortamında görev yapmasının sonuçları bölge kadınları için bir hayli vahim olmaktadır. Kadınlara yönelik cinsel şiddetin sonuçlarından biri intihar olabilmektedir. Ülkenin güney doğusunda yaşayan genç kadınlar arasında intihar oranı yüksektir. Birçok intihar, doğrudan ya da dolaylı devletin

⁵¹ 30 Temmuz 2002 tarihinde Tunceli ve Hakkari’de olağanüstü hal kaldırıldı. Diyarbakır ve Şırnak’ta ise olağanüstü hal 30 Kasım 2002’de sona erdi.

⁵² Bkz. AI Index: EUR 44/10/2002

kullandığı şiddete bağlanabilir. **Medine Öncel**, 16 Kasım 1998’de polis tarafından gözaltına alındı ve bildirildiğine göre, 12 günlük gözaltı süresi boyunca cinsel saldırı ve diğer işkence yöntemlerine maruz kaldı. 14 Temmuz 1999’da polisler ikinci kez gözaltına almak üzere evine gelince, dairenin penceresinden atlayarak intihar etti. Babası tarafından, olayın soruşturulması için yapılan talepler kovuşturmanın reddiyle sonuçlandı. Güneydoğu’da çatışmalardan büyük oranda etkilenen bir şehir olan Batman’da 2000 yılının ilk 8 ayındaki intihar olayları, ülke ortalamasının iki katı, tüm nüfusun binde 6.62’si oranındaydı. Bunun % 81’i ise kadındı.⁵³

Cinsel şiddet mağduru kadınlar sık sık yaşadıklarının yanı sıra bir de toplum dışına itilmektedir. Uluslararası Af Örgütü’ne, kız kardeşinin polis tarafından tecavüze uğramasına tanık olmuş bir erkeğin raporları ulaştı: artık kız kardeşiyle konuşmayı reddetmekte ve bildirildiğine göre, kız kardeşi hakkında konuşurken “orospu” ve “fahişe” gibi kelimeler kullanmaktadır.

Başka kadınlar ise, aileleriyle veya tek başlarına, evlerinden kaçmak zorunda bırakılmaktadır. Bu durum, bir kadını devamlı bir istek dışı cinsel ilişki riskiyle de karşı karşıya bırakabilmektedir. “Ailenin ve toplumun gözü üstünde olmadan çalışmaya ve yaşamaya çabalamak, erkeklerin şiddet içeren tavırlarının hedefi haline gelme riskini taşımaktadır.”⁵⁴

“Onurumuz satılık değildir”

1998’de köy korucularının tecavüzüne uğrayan bir kadın, şiddet tehditleri üzerine köyünden kaçmak zorunda bırakıldı. Zanlılara karşı harekete geçmek isteyen aile, köy korucularının para teklifini kabul etmedi. Sonuçta tehditler nedeniyle tüm aile yaşadıkları bölgeyi terk etti ve kendi şehirlerinden uzak başka bir yere taşındı.

Cinsel şiddetten kaçmak isteyen kadınların gidecek yeri bulunmamaktadır. Avrupa Birliği’nin bir raporuna göre her 10,000 kişi için bir sığınma evi olması gerekirken –ki bu durumda Türkiye’de 7,000 sığınma evinin olması gerekiyor – Türkiye’de sadece 7 ile 9 arasında “konukevi” bulunmaktadır.⁵⁵ Şiddetten kaçan kadınlar ile -etkin bir polis eğitim kampanyası da dahil- toplumun eğitimine yönelik çok değerli hizmetler sunan iki bağımsız sığınma evi 1997 ve 1999 yıllarında mali yetersizlik nedeniyle kapanmıştır.

⁵³ Benninger-Budel & Bourke-Martignoni, “Violence Against Women.” (“Kadınlara Yönelik Şiddet”) *10 Reports for the protection and promotion of the human rights of women/Year 2001(2001 yılı/Kadınların insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için 10 rapor)*, World Organization against torture (OMCT)(İşkenceye Karşı Dünya Örgütü): Cenevre, 2002.

⁵⁴ *Kadınlara yönelik şiddet, nedenleri ve sonuçlarına dair BM Özel Rapörtörü*’nün BM İnsan Hakları Komisyonu’na raporu, E/CN.4/1997/47

⁵⁵ İngilizce *shelter* kelimesinin Türkçe’deki karşılığı *sığınaktır*, ancak devlet idaresindeki evlere, sığınak kavramına ilişkin sorumsuzluğu ve bu konudaki bilgisizliği gösterir bir şekilde *konukevi* denmektedir.

Bölüm 6: Kadınların adalete ulaşması

Devlet, kadınların etkin telafi olanaklarına ulaşmasını ve başka ihlallerden korunmasını sağlamada yetersiz kalmak suretiyle, tecavüz ve cinsel saldırı gibi ağır insan hakları ihlallerini şiddetlendirmemelidir.

Cinsel şiddeti açıklamak ve polise bildirmek

“Başkalarının öğrenmesinden korktuğunu bildiğin birine defalarca tecavüz edebilirsin.”

Cinsel saldırı mağdurlarının karşı karşıya kaldığı ikilemi anlatan bir avukat

Cinsel saldırı genellikle bildirilmemektedir. Belki bazı kadınlar cinsel saldırıyı ifşa etme cesareti gösterebilirler de, gözaltındaki cinsel saldırıların büyük çoğunluğu bildirilmemektedir. Bunun, mağdurun yaşadığı psikolojik sıkıntı ve utançtan, devletin karşılık vermesine, kadının ailesi ya da kendi toplumunda yaşayacağı utanç korkusuna kadar çeşitli nedenleri bulunmaktadır.

“Şayet ailem öğrenirse, ölüürüm. Ne yapabilirim?”

16 yaşındaki bir tecavüz kurbanının, avukatının suçlular aleyhine dava açması önerisine yanıtı.

Ayrıntıları Uluslararası Af Örgütü’nde saklı olan “**Selda**” vakasında, kızının cinsel saldırıya uğradığının duyulmasını istemeyen babasının talebi üzerine “Selda”, cinsel saldırıyla ilgili olarak polis aleyhinde bulunduğu suç duyurusunu geri çekti. Bu vaka, asla soruşturma aşamasına ulaşamayan diğer birçok vakanın durumunu da tasvir etmektedir.

“Paylaşmak istedim acılarımı. Beni suçluyorlar. Niye? Ne yaptım? Çıktım, anlattım diye mi bunu yapıyorlar? Tabii ki anlatacağım, benim de bir gururum var. Şerefim var. Anlatmak zorundayım. Hep beni susturuyorlar, ne yapacağım? İnsanlar hep suratıma vuruyor, konuşmasam nasıl temizleyeceğim? Hem ben saklayacağım, öbür tacize uğrayan saklayacak, sonra ne olacak! Kadınlar sokağa çıkmasın mı yani?”

Türkiye’de yaşayan bir tecavüz kurbanı

“İnşallah bir gün yüzümü açıp karşınıza çıkacağım. Kendimde o cesareti bulacağım.”

“Gözaltında Cinsel Şiddet” konferansında konuşan tecavüz kurbanı, İstanbul, Haziran 2000

Vakaların büyük çoğunluğunda -örneğin, daha önce ele alınan N.O. vakası- yaşanan bir durum olarak diğer kadınların cinsel saldırıyı ifşa etmeme nedeni, devlet güvenlik güçlerinin yaptığı cinsel saldırılarla ilgili şikayetlerin, suçluların cezalandırılmamasıyla sonuçlanacağına olan inanıştır.

Nazlı Top (ortada), bir konferansta gözaltındaki cinsel işkenceyi anlattığından dolayı açılan “Türk ordusunu ve polisi tahkir etme” davasındaki davalılardan biri. © AP

Devlet görevlilerinin cinsel şiddet uygulamasına karşı sesini yükselten kadınlar, devlet görevlilerinin yeni ihlallerine maruz kalma riski altındadır. Bu tür şiddete karşı sesini yükseltmekten dolayı Türkiye’deki kadınlar yasal takibata uğramış, hapis tehlikesiyle ya da fiilen hapis cezasıyla karşılaşmıştır. Haziran 2000’de İstanbul’da gerçekleştirilen “Gözaltında Cinsel Şiddet” konferansını düzenleyen ve bu konferansta konuşan kadınlar, gözaltında tecavüzü kınamakla güvenlik güçlerini tahkir ettikleri gerekçesiyle suçlanmışlardır.⁵⁶ İlk duruşma Mart 2001’de yapıldığı halde, zanlılar aleyhindeki dava sürmektedir. Uluslararası Af Örgütü Türk yetkililerine, sadece ifade özgürlüklerini kullanmalarından ötürü suçlandıklarına inandığı bu kadın hakları aktivistlerine yönelik suçlamaların düşürülmesi çağrısında bulunmaktadır.

⁵⁶ AI Index: EUR 44/013/2001

Gözetiminde cinsel saldırıya uğramış kadınları temsil eden avukatlar resmi düzeyde, medyada ve meslektaşları nezdinde eziyete maruz kalmaktadır. Bu durum, cinsel şiddet mağdurlarının adalet elde etmesini daha da zorlaştırmakta ve cinsel suçları sarmalayan sessizliğe katkıda bulunmaktadır. **Eren Keskin**, güvenlik güçlerinin tecavüz ve işkence yaptığını söylediği için yargılanmaktadır. Keskin açıkça “Barış annelerinin... gözleri bağlanmış, çırlıçıplak soyulmuş ve torunları olacak yaştaki askerler tarafından cinsel kötü muameleye uğramışlardır. Tacize uğramış ve ‘orospu’, ‘kancık’ gibi kelimelerle aşağılanmışlardır” demiştir. Bu açıklama nedeniyle “güvenlik güçlerini tahkir etmekle”⁵⁷ suçlanmıştır. İnsan haklarıyla ilgili yaptığı çalışmaları nedeniyle Eren Keskin aleyhine 86 dava açılmıştır.⁵⁸ Bunlardan yedisi, gözetiminde cinsel saldırıya uğramış kadınlara hukuki yardım sağlayan bir projenin başındaki göreviyle ilgilidir. Eren Keskin ayrıca ölüm tehditleri ve saldırılara da maruz kalmıştır.

Eren Keskin (ortada) ve arkadaşları bir basın açıklamasında, İstanbul 2002 © Özel

6 Şubat 1997’de Eren Keskin, 1995 yılında *Medya Güneşi* adlı gazeteye verdiği demeçte “Kürdistan” kelimesini kullandığı için “bölücü propaganda” yaptığı gerekçesiyle, İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından Türkiye’nin tartışmalı Terörle Mücadele Yasası’nın 8. Maddesi uyarınca mahkum oldu. Bir yıl, bir ay, on günlük hapis cezasına çarptırıldı, ama cezası şartlı tecil edildi. Ancak, Kasım 2002’de İstanbul Barosu, insan hakları

⁵⁷ Türk Ceza Kanunu, madde 159

⁵⁸ Kasım 2002 itibarıyla 52 dava sürmekteydi; 31 dava beraatle sonuçlandı, biri yargılama sürerken durduruldu ve ikisi de ertelendi.

savunuculuğuyla ilgili geleneksel rolünden kaygı verici bir biçimde uzaklaşarak, Türkiye Barolar Birliği'nin, aldığı bu ceza nedeniyle Eren Keskin'i avukatlık mesleğini icra etmekten bir yıl men etme yönündeki tartışmalı kararını uygulamaya karar verdi.

Tıbbi kanıt toplamak

12 Ağustos 2002'de polis, sokakta gazete satan hukuk öğrencisi **Esra Armancı**'yı gözaltına aldı. Esra Armancı kelepçelenerek bir polis arabasının arkasına oturtuldu. Araba kendisiyle birlikte gazete satan arkadaşını ararken, iddiaya göre Esra Armancı zorla arandı ve bildirildiğine göre bir polis memuru göğüslerini sıkıp elini bacaklarının arasına soktu; daha sonra bu bölgelerde ciddi morarmalar oluştu. Bildirildiğine göre polis memuru Esra Armancı'yı, tüm polis karakolunun kendisine tecavüz edeceğini söyleyerek tehdit etti. Önce polis karakoluna, ardından da İstanbul Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Şubesi'ne götürüldü. Uluslararası Af Örgütü'ne anlattığına göre, burada tutulduğu üç gün içinde dövüldü, başı duvara vuruldu ve uyumasına ve yemek yemesine izin verilmedi. Sağlık raporu için hastaneye götürüldüğünde, doktordan iki kez, polisin muayene odasını terk etmesini sağlamasını istedi, ama doktor bunu yapmadı. Esra Armancı doktora bir rapor istediğini söylemesine rağmen doktor, ilkin muayene etmeden bir rapor hazırladı. Sonunda bir perdenin arkasında muayene edildi, ama o zamana kadar vücudundaki morluklar geçmişti. Başsavcı, ilgili polis aleyhine, hafif bir ceza öngören "sarkıntılık" davası açtı.

Ekim 1986'daki 38. Dünya Tıp Kurultayı'nda kabul edilen Dünya Tıp Birliği Hekimlerin Bağımsızlığı ve Mesleki Özgürlüğü Bildirgesi'nde şöyle denmektedir:

"...Doktorlar, müdahale olmaksızın hastalarına bakabilecekleri mesleki özgürlüğe sahip olmalıdır. Hastaların bakım ve tedavisine ilişkin olarak klinik ve etik kararlar almada doktorların, kendi mesleki yargı ve yetkisine göre hareket etmesi korunup muhafaza edilmelidir."

Ne var ki, Türkiye'de tıbbi muayeneler her zaman güvenliğe ve açığa çıkarmaya yardımcı olacak koşullarda gerçekleşmemektedir. Uluslararası Af Örgütü'ne bildirilen birçok olayda, kişiler güvenlik güçlerinin nezaretinde bir muayeneden geçmeyi reddetmektedir. Tıbbi personelin güvenlik güçlerinin çıkartılması için ısrar etmediği durumlarda kişi, işkence iddialarını belgeleyecek tıbbi kanıtı gizlilik hakkı ihlal edilmeden alamamaktadır. Yukarıda değinilen vaka, devlet görevlilerinin elindeyken yaşadıklarından dolayı giderim arayışında olan kişilerin karşılaştıkları zorlukları göstermektedir. Türkiye'de doktorlar devlet tarafından

işe alınmakta ve işkence izlerini belgeleyen raporlar yazdıklarında başka bir göreve tayin edilme ya da terfi ettirilmeme riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. (Bkz. Örneğin, AI Index: EUR 44/009/2002). Ayrıca başka bir çok baskı yöntemlerine de maruz kalmaktadırlar.

Türk Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, kişilerin Adalet Bakanlığı'na bağlı olan Adli Tıp Kurumu'nca muayene edilmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte, Esra Armancı olayında olduğu gibi, uygulamada güvenlik güçleri kişileri, daha genç ya da daha deneyimsiz doktorların belki kolaylıkla sindirilebilecekleri sağlık ocaklarına veya kalabalık hastanelere götürmektedir.

Gözetiminde cinsel şiddet kurbanları için kapsamlı, tarafsız ve bağımsız soruşturma olanağı büyük oranda sınırlanmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önündeki *Şükran Aydın v. Türkiye* davasında Mahkeme, 25 Eylül 1997'de Şükran Aydın'ın görevliler tarafından işkence gördüğüne ve Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. ve 13. maddelerini ihlal ettiğine hükmetmiştir. Bu kararda Mahkeme, devletin işkence iddialarıyla ilgili tam, kapsamlı ve tarafsız bir soruşturma yürütmediği sonucuna varmış ve tecavüz iddialarıyla ilgili eksiksiz bir soruşturmanın, bağımsız tıp uzmanlarınca yapılacak psikolojik muayeneyi de içermesi gerektiğini özellikle belirtmiştir. "Soruşturma konusu suçun doğası göz önüne alındığında, tıbbi kanıtın elde edilme biçimi ve tıbbi raporların içeriği de yetersizdir."⁵⁹

Cinsel saldırı iddiaları ile ilgili davalarda psikolojik raporların bulunmasını talep eden tek uluslararası kurum Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi değildir. İstanbul Protokolü de, cinsel işkence iddialarının değerlendirilmesinde psikolojik muayenenin gerekli olduğunu belirtmektedir. Böyle bir kanıt, tıbbi kanıt elde etmenin zor ve bazen imkansız olduğu durumlarda çok önemlidir.

Aydın v. Türkiye kararının ardından savcı tarafından, Asiye Güzel Zeybek, Güneş Baltaş, Fatma Deniz Polattaş, N.C.S. ve Zeynep Avcı⁶⁰ için psikolojik rapor istemiştir. Savcılık, Asiye Güzel Zeybek'in psikiyatristi tarafından yazılan raporu delil olarak kabul etmişse de, 2000 yılı içinde, tecavüz iddialarından dolayı zanlılar aleyhine yürütülen soruşturmada takipsizlik kararı vermiştir. Bununla birlikte, Fatma Deniz Polattaş ve N.C.S. vakasında başsavcı, Türk Tabipler Birliği raporlarının "yorumu dayalı" olduğunu gerekçe göstererek ilgili polisler hakkında daha baştan takipsizlik kararına varmıştır.⁶¹ Savcıların, psikolojik ve psikiyatrik rapor istemedeki gecikmeleri ya da istekleri geri çevirmeleri, en azından bir üniversite idaresinin, devlet çalışanı olan hastane personelinin, savcı veya mahkeme

⁵⁹ *Aydın v. Türkiye*, 25 Eylül 1997 tarihli karar (Başvuru No 23178/94, s. 27).

⁶⁰ Hepsisi de gözetiminde cinsel saldırı davalarında davacıydı. Bkz. AI Index: EUR 44/073/2001; EUR 44/004/2000; EUR 44/006/2001.

⁶¹ Bkz. AI Index: EUR 44/006/2001.

tarafından talep edilmedikçe rapor hazırlanmasını yasaklamasıyla⁶² birleştiğinde, bir kanıt şekli olarak bağımsız psiko-sosyal değerlendirme her zaman mümkün olmadığı gibi bir anlam ortaya çıkmaktadır. Bu durum, cinsel saldırı iddiasıyla açılan davalarda, avukatların sürekli olarak savcılardan bu tür bir değerlendirme talebinde bulunuyor olmasına rağmen gerçekleşmektedir.

Uluslararası Af Örgütü, işkence iddialarına ilişkin soruşturmanın konuyla ilgili eğitimli uzman personel tarafından yürütülmesi gerektiğine dair talimatı memnuniyetle karşılarken, bu genelgenin bağımsız uzman personelin rapor hazırlamaktan dışlanması şeklinde yorumlanmaması gerektiğini ifade etmektedir. Bütün cinsel saldırı mağdurları ya da temsilcileri, davalı veya müdahil davacı olarak buldukları davalarda, -devlete ait kuruluşlarda çalışan uzmanlar da dahil- ilgili uzmanlardan tıbbi değerlendirme talep etme hakkına sahiptir ve mahkemeler bu raporları kanıt olarak kabul etmelidir.

Uluslararası Af Örgütü hükümete, kişilerin işkence veya kötü muamele gördüğünü bildirdiği tüm vakalarda, uygun ve zamanında adli tıp muayene işlemlerine ve raporlaştırmaya girişilmesini sağlama çağrısında bulunmaktadır. Soruşturma başlatan savcılar ihlal kurbanlarını, gerekli değerlendirmelerin yapılması için uygun uzmanlık servislerine göndermelidir. Bu, ilgili adli tıp kurumlarında cinsel saldırı bildiriminde bulunan kadınların tıbbi ve psikiyatrik değerlendirmesini yapacak kadın personelin bulunmadığı durumlarda özellikle çok önemlidir. Gözaltı sırasında veya sonrasında adli tıp muayenesinden geçen kadınlar her zaman bu tür uzman servislere erişebilmelidir.

Tıbbi raporların elde edilmesindeki gecikmeler ya da ilgili mahkeme ya da savcılarının bu rapor taleplerini geri çevirmesi, bağımsız kaynaklardan gelen tıbbi raporların kabul edilmemesi ile davacı veya avukatlarının tıbbi raporları incelemesine izin verilmemesi, cinsel şiddet suçlarının işledikleri suçlar nedeniyle cezalandırılmaması olasılığının artmasına ve cinsel şiddet kurbanlarının giderim ve tazminat elde etme hakkından mahrum bırakılmasına katkıda bulunmaktadır.

Geciken ve yadsıyan adalet

Cinsel şiddet suçluları devlet görevlileri olduğunda, hem kovuşturmanın azlığı⁶³, hem de devlet memurlarının yargılanmasına ilişkin yasanın, cezai suçlamalarla karşı karşıya kalan

⁶² 2002 yılında, cinsel saldırının psikolojik etkilerinin değerlendirilmesi alanında uzmanlaşan İstanbul Üniversitesi Çapa Psiko-Sosyal Travma Merkezi'nin, Başsavcı ya da ilgili mahkeme tarafından açıkça talep edilmediği takdirde kişiler için psikolojik veya psikiyatrik rapor hazırlaması, üniversite rektörü tarafından yasaklanmıştır. 2000 yılında rapor yazan tıp personeli hakkında açılan bir soruşturma, takipsizlik kararıyla sonuçlanmıştır.

⁶³ TBMM tarafından 2 Aralık 1999'da kabul edilen 4483 Sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun, 4 Aralık'ta yürürlüğe girdi. Bu yasanın amacı, kamu çalışanlarının sorumlu

diğer kişilere kıyasla devlet memurlarının zamanaşımı hükümlerinden faydalanmasını daha muhtemel kılan anlamı nedeniyle, giderim elde edebilmek özellikle zor olmaktadır. Mevcut durumda, suçun işlendiği tarihin üzerinden belli bir süre geçtiğinde, kişilere bu suçlarla ilgili ceza verilememektedir. Her ne kadar, işkence gibi suçlarda zamanaşımının işletilemeyeceği yönündeki yeni yasa tasarısı Uluslararası Af Örgütü tarafından memnuniyetle karşılanacaksa da, hukuk yorumcuları zamanaşımı ile ilgili önemli sorunlara işaret etmektedir.⁶⁴ Polis memurlarının davalı olduğu önemli bazı işkence davalarında polisler duruşmalara katılmamış, avukatları görevlerinden istifa etmiş ya da gerekli kanıtları zamanında sağlamamışlardır.

Uzun süreli gecikmeler sadece adaletin gecikmesine değil, aynı zamanda suçluların hiç bir şekilde adalet önüne çıkarılmamasına da neden olmaktadır.

Nitekim, 22 yaşındayken Ağustos 1995'te İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nde işkence gördüğü bildirilen **Gülderen Baran** davasında olan da buydu. Kendi anlatımına göre, Gülderen Baran dövüldü, çıplak vücuduna basınçlı soğuk su sıkıldı, gözleri bağlı tutularak uyumasına izin verilmedi, cinsel tacize uğradı ve defalarca kollarından askıya alındı. Defalarca kollarından asılması, her iki kolunda hareket kaybına yol açtı. Tıbbi raporlar, iki kolunun altında da çizgi halinde izler bulunduğunu, parmaklarının hareket kabiliyetinin asgaride olduğunu ve sadece kısmen sol bileğini bükebildiğini belirtmekteydi. Yoğun psikoterapi önerildi, ancak cezaevi yetkilileri Gülderen Baran'ı cezaevinden randevularının büyük bir çoğunluğuna götürmedi. Gülderen Baran ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı. Kendisine yapılan işkenceyle ilgili görülen beş polis aleyhine dava açıldı. Duruşmalarının akışı sırasında bir baş komiser ve bir polis memurunun güç kullandıkları ve dövdüklerine dair itiraflarına rağmen, 12 Mart 2002'de dava düşürüldü. Uluslararası Af Örgütü'ne bildirildiğine göre duruşmaların birçoğu, polis memurlarının avukatlarının, başka sebeplerin yanı sıra içlerinde sanıkların duruşmada hazır bulunmamaları ve teşhis amacıyla kendi fotoğraflarını mahkemeye sunmamalarını da gerekçe gösteren talepleri üzerine mahkeme tarafından ertelendi. Yargılanması sürerken görevden el çektilen ve sonradan baş amirliğe terfi ettirilen sanık polislerden biri, işkenceyle suçlandığı iki davada zamanaşımından faydalandı.⁶⁵

tutulmasını kolaylaştırmayı amaçlamaktaydı. Ne var ki, bu yasaya göre de, suç işleyen bir kamu görevlisi hakkında amirinin izin vermedikçe soruşturma açmak hala mümkün değildi. (Bkz. AI Index: EUR 44/038/2000) Ocak 2003'te yürürlüğe giren yasa değişikliğiyle, izin gerekliliği yürürlükten kaldırıldı.

⁶⁴ Türkiye'de yılda yaklaşık 200,000 dava zamanaşımı nedeniyle düşmektedir. (Adem Sözüer, İstanbul Üniversitesi Ceza Hukuku Profesörü, 13 Temmuz 2001'de NTV-CNBC'de yayınlanan "Üç temel ihtiyaç:Adalet" başlıklı programdan)

⁶⁵ Bildirildiğine göre, aynı polis memuru bir üçüncü davada işkence nedeniyle hüküm giydi, ancak "iyi hal" nedeniyle cezası ertelendi. 15 Haziran 2002 tarihli *Radikal* gazetesi, "İşkence için zaman çok"

Ağustos 1995'de İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nde işkence gördüğü bildirilen Gülderen Baran © Özel

Uluslararası Af Örgütü, ceza yargılamaları usulünde, soruşturmalar ve yargılamalar dahil, cinsel saldırı zanlıları hakkındaki ceza yargılamalarının, zamanaşımına yol açacak yersiz gecikmelere ve gereksiz uzatmalara uğratılmamasını sağlayacak biçimde reformlar yapılması çağrısında bulunmaktadır. Özellikle mağdurların cinsel işkence gördüğü davalarda yargı sürecinin uzaması, mağdurların yaşadıkları eziyet, tecrit ve dışlanmayı arttırabilir.

Bölüm 7 : Sonuç

Son 12 ay içinde Türkiye, kadınlara yönelik ihlalleri önlemeye yönelik adımlar atmıştır. Adli tıp görevlileri dışında “bekaret kontrolü” uygulamasını suç sayan 26 Temmuz 2002 tarihli yasa taslağı, kurbanla daha sonra evlenen tecavüzcülerin cezalarının ertelenmesine ilişkin maddenin yürürlükten kaldırılmasını da içeren Türk Ceza Yasası değişiklik önerileri ve Kadın Hakları Sözleşmesi İhtiyari Protokolü'nün Ekim 2002'de onaylanması umut verici gelişmelerdir. Bununla birlikte, Türk devletinin geçmişte onayladığı sözleşmelere karşı aldırılmaz tutumu, insan hakları ihlalleri nedeniyle devlet görevlilerinin kovuşturulmasına yönelik kendi ceza yasalarını uygulamadaki aşıkâr yetersizliği ve kadınlara karşı özel kişilerden gelen ihlallerde, devlet personelinin gereken özenle çalışmasını sağlayamaması göz önüne alındığında, Uluslararası Af Örgütü bu gelişmeleri ihtiyatla izlemektedir.

Uluslararası Af Örgütü keza, Türk hükümetinin işkence ve cezasızlıkla mücadele amacıyla yaptığı girişimlere de dikkat çekmektedir. Yine de, Türkiye'nin uluslararası hukuka karşı yükümlülüklerini ihlal eden işkence ısrarı dikkate alındığında, acilen kapsamlı reformların yapılması ve bunların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Uluslararası Af Örgütü, işkencenin

ve cezasızlığın sona ermesi yönündeki tavsiyelerini tekrar etmekte ve Türk yetkililerine, bu tavsiyeleri uluslararası insan hakları hukuku ve standartları ile Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi, İşkenceye Karşı BM Komitesi ve BM İşkence Özel Raportörü gibi uluslararası insan hakları kurumlarının tavsiyeleriyle uygun bir biçimde hayata geçirmeleri çağrısında bulunmaktadır. Sadece kamuoyunda tanınmış olanlar değil, tüm işkence vakaları kapsamlı ve tarafsız olarak soruşturulmalı ve işkenceciler hakkında kovuşturma başlatılmalıdır.

Bölüm 8 : Uluslararası Af Örgütü'nün tavsiyeleri

Kadınlara yönelik cinsel şiddeti kınayınız: Türk hükümeti kadınlara yönelik cinsel şiddete tamamen karşı olduğunu göstermeli ve nerede meydana gelirse gelsin, cinsel şiddeti kınamalıdır. Gözaltında kadınlara yönelik tecavüz ve cinsel tacizin işkence veya diğer insanlık dışı ve onur kırıcı muamele sayılacağını ve önlenmesi gerektiğini alenen kabul etmelidir. Cinsel taciz, tehditleri, okşamayı, zorla “bekaret testi”ni ve aşağılamak ya da onur kırmak amacıyla kasıtlı olarak üst aramayı veya açık bir cinsel dil kullanmayı içerir. Yetkililer, polis, asker ve diğer güvenlik güçlerinin tüm mensuplarına, kadınlara yönelik şiddetin hiçbir biçiminin hoş görülmeceğini açık olarak belirtmelidir. Gözaltındakiler ve cezaevlerindeki diğer gözaltı, sorgulama ve tıbbi bakımıyla ilgilenen tüm memurlar, tecavüz ve cinsel tacizin işkence veya diğer insanlık dışı ya da onur kırıcı muamele eylemleri olduğu hususunda bilgilendirilmelidir.

Cinsel şiddet iddialarını araştırınız: Bütün cinsel şiddet iddialarının derhal, bağımsız, kapsamlı ve tarafsız olarak soruşturulmasını ve suçluların adalet önüne çıkarılmasını sağlayınız.

Sorgulama sırasında zanlıların soyulmasına sona veriniz: Bu uygulama, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele oluşturmaktadır ve bunu yapan kişiler derhal kovuşturulmalıdır.

Gözaltındaki kadınların erkek memurlar tarafından soyularak aranmasına son veriniz: Erkek memurlar asla gözaltındaki kadınları soyundurup aramamalı ve başka biri bunu yaparken, onları görecektir şekilde etrafta bulunmamalıdır.

Gözbağı uygulamasına son veriniz: Polisin sorumlu tutulabilmesi ve işkencenin sona erdirilmesinin sağlanması yolundaki adımlar, poliste gözaltındayken gözbağı uygulamasına son verilmesini de kapsamalıdır. Gözbağı uygulaması başlı başına bir kötü muamele türüdür ve ihlallerden sorumlu olan görevlilerin güvenilir biçimde teşhis edilmesini daha da zorlaştırmaktadır.

Tecavüz ve cinsel tacizi uluslararası standartlara uygun biçimde tanımlayınız.

Cinsel suçlar bağlamında reformlar öngören yasalar getiriniz: Cinsel suçları, bireylere karşı işlenmiş suçlar kategorisine dahil ediniz.

Zorla “bekaret kontrolü” uygulamasını durdurunuz: Polis veya jandarmanın bekaret kontrolü yapılması yönünde talimat verdiği her olayın kapsamlı bir şekilde soruşturulmasını ve yeterli kanıt bulunduğu takdirde, sorumluların ceza veya disiplin kovuşturmasına tabi tutulmasını sağlayınız.

Tıbbi raporlar: Gözaltındaki kişiler, derhal bağımsız, tarafsız ve yetkin tıp uzmanlarına ulaşabilmelidir. Bağımsız tıbbi ya da psikiyatrik raporlar, soruşturma için makul kanıt sayılmalıdır. İşkence ve kötü muamelenin değişik türlerinin tıbbi olarak araştırılabilmesine uygun donanım sağlanmalıdır. Tıbbi muayene, güvenlik görevlileri veya diğer hükümet görevlilerinin önünde değil, tıp uzmanının kontrolü altında özel bir ortamda yapılmalıdır. Tecavüz veya diğer cinsel taciz vakalarında, mağdur tarafından aksi talep edilmedikçe muayeneyi yapan tıbbi personel mağdurla aynı cinsiyetten olmalıdır.

Gözaltı kayıtlarını, gözaltındakilerin aileleri ve avukatlarının incelemesine açınız: Akrabalar ve avukatlar, gözaltındaki bir kişinin nerede ve hangi makamlarca tutulduğunu derhal öğrenebilme olanağına sahip olmalıdır. Tüm gözaltı işlemlerinin titiz bir biçimde kaydedilmesi, gözaltı sırasında meydana gelen herhangi bir ihlalin sorumlusunu tespit açısından önemlidir. Adalet ve İçişleri Bakanlıkları tarafından ortaklaşa yayınlanan 1 Ekim 1998 tarihli Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nde yer alan standart kayıt formu, sayfa numaralandırılmış bağlı bir defteri kebir biçiminde hazırlanmalıdır.

Tecrit gözaltını ortadan kaldırınız: Tecrit gözaltı ortadan kaldırılmalı ve uygulamada tüm gözaltına alınanların derhal bir avukata ulaşabilmesini sağlayacak açık yönergeler çıkarılmalıdır.

Tanıkların korunmasını sağlayınız: Mağdur olduğunu iddia edenler, tanıklar, aileleri ve soruşturmayı yürütenler, soruşturma esnasında ortaya çıkabilecek şiddet, şiddet tehditleri veya her hangi diğer sindirme biçimine karşı korunmalıdır. İnsan hakları ihlallerine adları karışmış kişiler, şikayetçiler, tanıklar, aileleri ve soruşturmayı yürütenler üzerinde doğrudan ya da dolaylı kontrol ve yetki içeren her türlü görevden uzaklaştırılmalıdır.

Kovuşturma: İnsan hakları ihlallerinden sorumlu olanlar, bu konudaki emri verenler dahil adalet önüne çıkarılmalıdır. BM İşkence Özel Raportörü'nün Türkiye'yi ziyaretinin ardından önerdiği üzere; "savcılar ve hakimler, işkence ve kötü muameleyle itham edilen kamu görevlileri hakkındaki yargılama ve temyizleri hızlandırmalıdır. Verilecek cezalar, suçun ağırlığıyla orantılı olmalıdır."

İşkenceyle suçlanan memurların aktif görevden uzaklaştırılması: İşkencenedeniyle kovuşturulmakta veya yargılanmakta polis memurları veya jandarmalar aktif görevden alınmalı ve suçlu bulunmaları halinde görevden atılmalıdır.

Tazminat ve rehabilitasyon: İşkence kurbanları, adil ve uygun giderim ve tazminat elde edebilmelidir (BM İşkenceye Karşı Sözleşme, madde 14.). Bu, uygun tıbbi ve psikolojik bakımı, maddi tazminatı ve rehabilitasyonu da içermelidir.

Eğitim: Gözaltındakiler ve cezaevindekilerin gözaltı, sorgulama ve tıbbi bakımıyla ilgili süreçlere dahil olan görevlilere, eğitimleri sırasında, cinsel saldırılar da dahil işkence ve kötü muamelenin suç fiilleri olduğu açıkça kavratılmalıdır. Görevlilere, bu tür kanun dışı davranışa karışmaları yönündeki her türlü emri reddetmenin hakları ve görevleri olduğu öğretilmelidir.

Pozitif yükümlülükleri gerçekleştiriniz: Kadın Hakları Sözleşmesi'ne uygun olarak, siyasete katılım, eğitim, sağlık bakımı, aile hukuku alanlarında kadın erkek eşitliğini ve hukuk önünde eşitliği sağlayacak sosyal politika reformları hayata geçirilmelidir.